

PAVLE KRSTINIĆ:

BRATSKI INAT

DRAMA U 5 ČINA.

U ZAGREBU 1911.
IZDALA MATICA HRVATSKA.

TISAK DIONIČKE TISKARE U ZAGREBU.

PRIKAZANO

blagoj uspomeni slavnih pokojnika

IVANA KUKULJEVIĆA, Dra ANTE STARČEVIĆA,
JOSIPA EUGENA TOMIĆA i IVANA LEPUŠIĆA,

koji su prvi i najviše radili perom o
pomirbi Hrvata kršćana i muslimana.

MOTO:

Pitali su Kraljevića Marka:
— „Za što bi se poturčio, Marko?
On odgovori:
— „Ni za što na svijetu — van za inat!“

LICA DRAME :

HUSEIN-BEG GRADAŠČEVIĆ, vodja ustaša, vitak, sa crnom pahuljastom bradom, crna sjajna oka, visoka čela, sanjarsko lice.

AJKUNA, mati njegova.

MEJRA, sestra njegova.

BEG ZLATAREVIĆ, pobratim HUSIN, visok, s malim brčićem, živahan.

ALI-PAŠA VIDAIĆ, prijatelj HUSIN, okrupan, s jakim kestenjastim brkom, otvorena držanja.

MAHMUD VIDAIĆ, bratić Alijin, kozičav, garav, podrugljiva lica.

RUSTEM-BEG ALTOMANOVIĆ, visok, suh s lijepom okruglom bijelom bradom, dostojanstven.

KRUPA-kapetan, plećat, prosijede brade, ozbiljan.

TUZLA-kapetan, stariji od Huse, jak, ridjega brka, nemirna siva oka.

MEMIĆ-AGA, prijatelj Tuzlin, omalen, nesigurna držanja.

ČEKIĆ,
ČENGIĆ,
FILIPOVIĆ,
KAPETANOVIĆ, } begovi, protivnici sultanovih reforama.
KULENOVIĆ,
KOPČIĆ,
VILIĆ,

Fra ILIJA STARČEVIĆ,
Mali JUKIĆ, } pomoćnici HUSINI.
Pop JOVO,

MORALI-PAŠA, vezir bosanski, Osmanlija, s prijezirom oko usta.

ZEJNA, žena njegova.
LEJLA, kći njihova.
OMER, kavaz-baša vezirov.
ALI-AGA STOČEVIĆ-RIZVANBEGOVIĆ, pristaša sultanov, visok, krupan, s punom bradom, oštrih crta lica; kasnije duge bijele brade.
MILOŠ OBRENOVIĆ, knez Srbije.
KARA-MAHMUD, veliki vezir, Osmanlija.
IBRAHIM KAPIĆ, vodja buntovnika u KRAJINI.
HAFIZ, sin Ali-age Stočevića.
KAVAZ-BAŠA Ali-agin.
GRGO MARTIĆ, fratar i književnik.
SKENDER-BEG, podvodja OMER-pašin.

Glasnici, vojnici, puk, djeca, straže i t. d.

Radnja se dogadja u Travniku i kod Sarajeva oko god. 1831. u prva četiri čina, a peti se čin zbiva dvadesetak godina kasnije u Mostaru.

ČIN PRVI.

Divan-odaja kod vezira Morali-paše u Travniku, na istočnjačku udešena.

PRIZOR PRVI.

MORALI-PAŠA, ALI-AGA, MILOŠ.

MORALI-PAŠA važno :

.... Kad s vremenom sav svijet juri napried
Od iskona k svom cilju mienom trajnom,
Ni padišah naš, otac naš i majka,
Već ne će, da tek islam bude pužem
U žurbi toj i napretku sveg svijeta.
On, sunce sviju musulmana, ne će,
Već ne će, da mi kunjamo u tami,
Dok sunce prosvjete sve druge grije.
Stog n o v i r e d će silan da uvede :
Svud stalan danak, stalnu sebi vojsku
Na franačku i spretno opremljenu . . .

ALI-AGA :

To će, pašo, teško ići —

MILOŠ uletivši u riječ :

Ne će !
Jer i raja novi red pozdravlja.

MORALI-paša značajno ga pogleda, kao zabrinut, da ne bi Miloš neku tajnu odao tim riječima. ALI-AGA samo na te riječi mahne prezirno rukom spram Miloša, kao da hoće reći: „Ah, šta raja !"

MORALI-PAŠA:

Ta novi red je liep nam sproć rasula
I tvrdi nasip spram poplave tudje.
A stupove tog sipa čvrstoga
Poduprijet će sultan znati brižno . . .

MILOŠ:

I vrške im pozlatit dostojno!

MORALI-PAŠA:

Medj stupove svog carstva moćnog broji
Već odavno i Rizvanbegoviće,
Svoj Herceg-zemlji uzdane braniče
Sproć bujicâ sa gorskijeh litica.

ALI-AGA oklijevajući:

Istina je, valaj, ali —

MORALI-PAŠA naglašujući:

Sultan zna i za tvoju pravdu s bratom, koji te je za života tužio u Stambul radi nasilja . . .

ALI-AGA braneći se:

Ja sam imao pravo na dio svoga očinstva!

MORALI-PAŠA:

Ali ne silom . . . . Nu baštinu, što si je mačem dobio, sultan će ti rad potvrditi fermanom.

MILOŠ:

I tko zna, kakvu ti jošte čast sprema . . .

MORALI-PAŠA žurno, da ga Miloš ne preteče:

Bosanski je pašaluk prevelik, jer mu pripada i Hercegovina, a nju sultan hoće samostalnom —

ALI-AGA ugodno iznenadjen:

Samostalnom?!

MORALI-PAŠA otajstveno:

Dä, i samo traži vrijedna vezira za tu zemlju. — To ti ja mogu pouzdano reći — — Ali to dalje ne smije!

ALI-AGA zamišljen ozbiljno:

Samostalna moja otadžbina!

Vezir značajno migne Milošu, kao da veli: „Meka je progutana."

Pravo li zboriš, pašo?

MORALI-PAŠA uvjerljivo:

Ma zdravlja mi!

MILOŠ:

Padišah to već odavna smjera — tek da nadje zgodna namjesnika. I meni je to dugo poznato.

MORALI-PAŠA:

Šumadijom već evo Miloš vlada
Sve po milosti cara gospodara —

Miloš se naklanja

Pa zašto ne bi i domaja tvoja
Zadobila svog sina za vezira?

ALI-AGA zamišljen:

Da, da, jer s tudjinom joj svejedno ne bi mnogo bolje bilo.

MILOŠ:

Eto vidiš: u ličnoj ti koristi i opće dobro, kao i kod mene.

MORALI-PAŠA pretrgavajući ga :

Ti znaš, da dara bez uzdarja nema :
Pokaži se sad caru vriednim stupom,
Potkriepi carski tanzimat[1] u Bosni !
. . . Pa skoro ćeš i u rod s Huseinom,
Gradàčca bielog moćnim kapetanom,
Ti mogo bi ga caru opet privuć.
A kuda Huso, i sva Bosna tud će.
Sad, kada stignu age i begovi
I kapetani sa svih Bosne strana,
Da svima kažem poruku sultana :
Ti, prije nego itko riječcu lane,
Povládi prvi carskome fermanu !
To neodlučne k nama će privesti,
A one bučne protivnike smesti,
Te možda ne će ni pisnut od smetnje,
Kad ja pridodam jošte svoje prietnje.

MILOŠ :

Tako često u skupštinam' biva,
Da prvoga riječ sve dobiva,
Dok ga sliede nesvijesni mûkom,
A pristaše ohrabruju bukom,
Te protivnik ne ufa se opriet,
Proti struji, što oko njeg bruji.

ALI-AGA i ne gledajući na nj :

To se može kod tvojih bezjaka,
Što do juče roblje bjehu ludo,
Ali kod nas svaki beg i aga (ponosno)
Car je za se !

MORALI-PAŠA ljutito :

Sultan car nad svima !

[1] Novi red, reforme sultanove.

ALI-AGA smjerno :

Dobro, dobro, moj čestiti paša !
Tanzimatu ja protivan nisam —
Znam, da sultan dobro misli njime . . .
No se bojim, ne će sve to tako,
Tako glatko, kô ti misliš, ići — —
Silan će se hršum na njeg dići,
Moj glas bit će preslab tu —

MORALI-PAŠA udobrovoljen :

Ne boj se !
Dobar moslim slušat mora cara
Ko državnog i vjerskog glavara.

MILOŠ gledajući kroz prozor :

Ja se, pašo, sad uklonit moram,
Jer već ječe koraci begova — —
A o m e d j i zborit ćemo kašnje.

MORALI-PAŠA Ali-agi :

Hajdemo sad kahvu popiti i lulu ispušiti, dok se skupe gospoda na divan. (Oholo.) Neka i oni nas malo pričekaju, kad smo i mi njih čekali.

ALI-AGA zadje prvi, a Miloš zaostaje s vezirom.

MILOŠ veziru povjerljivo :

To je prva rupa probušena . . . .

MORALI-PAŠA :

Sad će sama širit se ko vrata
Za prolazak carskog tanzimata.

Kad oni izadjoše, unilaze KULENOVIĆ, KAPETANOVIĆ, TUZLA-KAPETAN, KRUPA-KAPETAN, FILIPOVIĆ, ZLATAREVIĆ, ALIJA VIDAIĆ, MAHMUD VIDAIĆ, ČEKIĆ, VILIĆ, KOPČIĆ, ČENGIĆ, MEMIĆ, ALTOMANOVIĆ, HUSEIN GRADAŠČEVIĆ.

PRIZOR DRUGI.

SVI GORE SPOMENUTI.

FILIPOVIĆ ogledajući se:

Zbilja, još tog Ali-age nema?

TUZLA slobodno:

Valjda strah ga na oči veziru,
Da mu ne bi zapamtio lice,
Pred carem ga našarao —

ALIJA VIDAIĆ:

Lija!

TUZLA:

Osmanlijska je ono udvorica!

HUSEIN:

Ne sumnjajte još bez temelja, ljudi!

ALTOMANOVIĆ Tuzli starački:

I najbljedja sjenka sumnje smrači
Vedru vjeru u ponosnu društvu,
Te ogorči želju skupna rada . . . .
I pod korom pomirbe potmolu
Skriva iskru svadje zatomljene,
S koje lako prasne mamen požar,
Koji krv tek bratska gasit mora.

HUSEIN:

Počekajmo, kaki vjetar duhne,
Da spram njega okrenemo jedra,
Il' naprotiv upremo se veslom.
Očepi li tko koga na radu,
Neopreznu ne smiješ zamjeriti;

Ne valja se počupat ko pietli,
Već i napried vozit složno, voljno,
Da nam ladja sred mora ne strada.

TUZLA Husi resko, kad ne može starcu Altomanoviću:

Al valja zlo u korijenu gušit,
Jer lako ljulj ti žito nadvisi.

HUSEIN:

No i žito potkidaj preraslo,
Da ti praznu ne uznosi glavu;
I voćkinoj grančici pod cviećem
Koru noktom okrznut ćeš meku,
Da joj cvieće u plod se promeće,
Ne u taštu granu —

TUZLA oštrim glasom:

Na me l' šibaš?

HUSEIN blago:

Bože sačuvaj, ne mišljah te vrijedjati, već uvjeriti.

TUZLA oporo se iskaljuje na Husi smjerajući ujedno i na Altomanovića:

Na nezgodan način. Starca mudrost sipaš, bolan, medju nas, ali iz nje ti mladost viri. Čast Rustembegu, ali ti braniš Ali-agu kao budućega rodjaka —

VILIĆ:

Eto na!

ALTOMANOVIĆ pomirljivo:

Ta manite, ljudi; preko reda kosite jezikom! Nismo amo došli, da se svadjamo!

KOPČIĆ:

U jazbinu medvjedovu!

HUSEIN pristupa k Tuzli :

Prosti, brate, nesviesnu uvredu,
Zavela me taština govora —

TUZLA hladno :

Praštam — premda opet hoćeš da mudriji budeš, prvi tobože obuzdavši svoje srce . . .

HUSEIN žešće :

Kapetane ! . . .

ALI-PAŠA VIDAIĆ uz njih upozorujući ih :

Eno, eno kamena smutnje naše, eno ga s vezirom !

TUZLA vidjevši Ali-agu s vezirom Husi :

Vidiš, sumnja je moja bila opravdana.

HUSEIN :

Ja još čekam tvrdji dokaz. A ti mu u lice skreši, što imaš.

TUZLA ljutito :

Mudrac !

PRIZOR TREĆI.

PREDJAŠNJI, MORALI-PAŠA, ALI-AGA I OMER.

MORALI-PAŠA. Stanka, dok sjedne i dok mu se ostala gospoda klanjaju naokolo :

Svi dobro došli, čestita gospodo,
K veziru carskom na divane tanke
Za boljak carstva i svog roda milog,
Za umirenje raje podložnice.
Sad prorokova j' carstva brod u buri,
Nahrupljuju na nj od Moskovâ vali,

U bezdno da se bosporsko strovali — — —
S te lomljave se carev priesto trese,
A direka[1] već čvrstih ne imade !
Vi, najtvrdji mu òdvajkada, sade
Kolebat mu se počeste na jade,
Dok mišljaše uvesti n o v i r e d,
Taj melem dati bolesniku svom,
Na krepče ga osovit noge sad,
Svom prestolju nov tesat potporanj
I kovat carstvu drevnom nov štit, mač —
Svu državu i narod preporodit
Čudòtvornim od t a n z i m a t a liekom . . . . .
Stog sve vas zove car na moja usta
Jedanput još, da svi se pokorite,
Sve zove milo pod svoje vas krilo — — —

Čeka začas odziv svojim riječima, ali svi šute, pa i ALI-AGA, premda mu se vidi, da bi rad nešto protisnuti kroz grlo. MORALI-PAŠA nastavi tad ljutito :

Drugàčije će bìt vas silnom pesti
I k pameti vas boljoj sve dovesti.
Tu, evo ferman, daj, Omere, amo !

Pogleda znamenovno ALI-AGU. OMER mu pruža ferman.

TUZLA mahnuvši rukom :

Ne treba nam čitati ! (Mrmljanje : ,,Ne treba" !)

KULENOVIĆ :

Ta mnogi nas i ne razumije turski, a sadržaj nam eto reče ti sam.

ZLATAREVIĆ :

Svi fermani istu kozu deru.

---

[1] Stup.

KRUPA:

Da bi kozu! Ali gule našu kožu.

ALTOMANOVIĆ:

Sultan opet od nas traži nizam[1] i franačke adete i veći danak. To su te nove uredbe, je l' de, pašo?

MORALI-PAŠA:

Slušaj, beže dragi, pak mi reci, da li imam krivo: Ako ti je čardak na gnjilim stupovima, hoćeš li pustiti, da ga svega crv rastoči, da ti se surva na glavu? Ili ćeš gnjili stup zamijeniti novim?

Svi šute, a vezir slavodobitno gleda kolom, dok digne glavu HUSEIN.

HUSEIN:

Daj primijeni, veziru, primijeni!

MORALI-PAŠA:

I car mudar starež i gnjilež kida, pa naknadjuje novošću, koja nam isprva dira i nos i oko, dok se posve naviknemo.

ALI-AGA nesigurno protiskuje:

Svaka novost čudno se doima:
Što danaske proklinjemo sliepi,
Sutra ćemo blagosivljat sviesni.

Čudjenje ili mrmljanje: „Oho!"

ZLATAREVIĆ Ali-paši Vidaiću:

Gle gusjene, iščahuruje se!

ALI-PAŠA VIDAIĆ:

Al razvija šarena krilašca,
Da let štetan zasjeni ljepotom.

[1] Redovita vojska na franačku odjevena i oružana.

HUSEIN veziru:

Lošoj knjizi što će mudar natpis?
I zlu djelu što će krasne rieči?
Liep poklopac na otrovnoj kaši!
Al mi nismo, pašo, stupi gnjili,
Nego uviek čitavi i čili.
Krv bosanska nije izbliedjela,
Njoj ne treba primjese i lieka,
Već pravedna gospodara —!

SVI tko glavom, tko riječima:

Tako, tako!

TUZLA u isto doba:

Ali ne Osmanlije!

MORALI-PAŠA oholo:

Volja je sultanova, da mu svi bez razlike dajete nizam i da uredno prinosite danak; da mu raju ne mučite radi sramote svjetske; zbog raje viču na nj i Švabo i Franak i Moskov; da poštujete careve uredbe i njegova na Bosni vezira. To je poruka t u r a l i - f e r m a n a!

TUZLA:

Briga nas za turali-fermane! Ti vampiri lete iz Stambula, da nam isišu i zadnju kap krvi.

ALTOMANOVIĆ:

Ne, veziru, nemoj zamjeriti!
Mi štujemo cara gospodara,
Za nj smo spremni glavu dat uvieke,
Kad mu bude od potrebe prieke —
No u nizam djecu zalud slati,

Da franačku ormu i krst nosi,
Pod oružjem da badava gnjije,
Dok na domu trebamo je sami? — — —

FILIPOVIĆ:

Raju, veliš, car nam brani mučiti, a danak ipak od nas ište, koji raja daje i ne daje.

ČEKIĆ:

Beg i aga moraju dati ili iz boka ili iz toka.

ALI-PAŠA VIDAIĆ:

To je nama stupica podmetnuta: ferman jednom rukom raju gladi, da je protiv nas gospodara pobuni; a drugom rukom nama prijeti i nalaže harač, pa morali mi raju i raspeti.

KULENOVIĆ:

Medju dvije nas vatre postavio, da budemo obadvjema stranama za nišan.

ALI-PAŠA VIDAIĆ:

Hoće da nas osami u borbi.

MORALI-PAŠA:

Dušmáni su nam uredjeni mudro,
Svedj uporedo idu s vremenom
Koristeći se izumima vieka,
Osnažujući oslabljele ude;
A mi baš sami nogu škrštenih
Već smlohavljelu ne jačamo krv
I trula pluća ne čistimo zrakom,
Što struji s polja, već se dušimo . . .

ALI-AGA važno:

Istina je!

MORALI-PAŠA:

Dok Moskov, Franak stalne ima vojske,
To prorokov je namjesnik tek mora
Prosjačiti od svojih podložnika.

TUZLA:

Zašto strati najvjerniju stražu,
Janjičare, islama čuvare?

ALI-AGA:

Oni nisu više straža bili,
Već silnici svojega sultana.
Dva gospara ne mogahu vladat,
Stog je krivi morao se maći.

HUSEIN:

Svak zna rušit, ali rietki gradit.

MORALI-PAŠA ljutito:

I vi carstvo sad razgradjujete,
Nesposluha trovom rastvarate!

HUSEIN:

Taj nam otrov uliše u srce
Oni tvoji predšasnici kivni,
Što nam krvcu ljevahu ko vodu.
Abdurahim, Dželaludin paše
Ne bijahu carski namjesnici,
Već dželati[1] bosanskih plemića.
Njihno ime j' krvnička sjekira,
Pod kojom su polietale glave —
I mog brata pade glava pusta!

---

[1] Krvnik.

Već sinova Bosna caru nema,
Porodica svaka osta niema
Sa užasnih udara krvnika ;
Jadna Bosna s jauka ogluhnu,
Sad ne čuje careva poziva !
Za Stambul smo svuda krvcu lili,
Sve mu vieke štit najtvrdji bili
I svom bratu bili nož nemili :
A sad Stambul šalje nam fermane
I vezire, da nas utamane ! ?
Krasnu li nam sultan vraća hvalu,
Što mu bjesmo brana na krajini,
Što mu bjesmo dika carevini ! . . .
Svetinjama svojih predja vjerni
Ni od koga gazit ih ne damo !

Odobravanje svih.

TUZLA ljubomoran na Husu :

Da, stara prava, običaje drage,
I nošnju krasnu, zaklad djedovski,
Osmànlija će da sad sadre nam —
Za namjesnike šalje nam tudjince,
Imútka našeg jame nezasitne,
Bijednih naših koža odirače
I naše časti grdne opadače
I krvi naše spužve lakomice.
Mi hoćemo bit svoji sad u Bosni,
Te sina svog vezirom imati —
I onda tek bit caru poslušni !
To, to ti njemu u Stambul poruči.

Odobravanje.

MORALI-PAŠA smrknut :

Je l' to vaša zadnja?

TUZLA nestrpljivo :

Zadnja, zadnja !

MORALI-PAŠA gledajući naokolo zaustavi pogled na starom Altomanoviću :

Zar to svih vas misli zbore Husein-beg i Tuzla-kapetan?

ALTOMANOVIĆ mirno, dostojanstveno :

I ako je Tuzla malo prelio i prevršio mjeru, ipak su ti obojica čistu čašu natočili, čestiti pašo. Svi mi tako ćutimo i mislimo !

MORALI-PAŠA dižući se ljutit :

Ja izvrših svoju dužnost, a vi, kako vam drago.

Prijekorno malo pogledavši ALI-AGU ode s OMEROM. Dotle je svedjer napeta stanka.

PRIZOR ČETVRTI.

Predjašnji bez MORALI-PAŠE i OMERA.

ALI-AGA iz početka otežući, pa sve slobodnije :

Nemojte se, braćo, s ognjem igrat,
Da u pepel sav nam dom ne raspe.
Car je car — ne poriče se carska :
On zna, što mu koristi il škodi.
Bolje od nas s visa vidi svoga,
Kakova mu carstvu propast prieti,
Kakovim li odbit će je štitom . . .

MAHMUD VIDAIĆ na strani Memiću :

Sve, što imam, stekoh po sultanu ; teško mi je ada mraziti se sa svojim kruhom.

ALI-AGA nastavlja življe :

Dost' je zalud prolito već krvi,
Proti jačem borba nam zaludu,
Krila su nam svud već oblomljena —
Strpljivi se novom uč'mo redu
Otklonivši veću od nas biedu.

MEMIĆ Mahmudu :

Kao da, ono, pravo ima Ali-aga : Sultan je gazda, a sluganima, valaj, slušati, ono, valja.

ALI-AGA :

Razbijat glavom zid, je l' junaštvo ?
Priklonimo je novom redu radje,
Neg pred krvnikom rusu da prignemo
I n' na uzor drugima, već nà strah,
Od kojeg silnik živim' biče spleće
I teži jaram uplašenim' meće.
Tad pojedinci žrtvuju se zaman,
Jer manji j' dojam dične žrtve,
Neg strava radi glave mrtve.
To svud je tako, tako bješe netom,
Kad sve nas krvnik mljeo rukom kletom.
Stog čekajmo još bolje doba —

HUSEIN :

Ali
Bolje doba ne će samo doći,
Akoli se sad za nj ne brinemo.
Dželaludin premda krv proljevo
I njom trepet u srca uljevo,
Ipak, vidiš, ništa ne postiže,
Jer iz krvi nova nada niče ;
Nova snaga svĭtu šiju diže,

Te na grozne zaboravlja biče,
S nabujale teški jaram puca
I slobode željom srce kuca,
Ko s proljeća kad probiju klice
Tvrdi zatvor zemljane tamnice.
Nikad žrtva ne propada dična,
Ona nadje svoga nasljednika,
Koji opet osokoli biedne
I stopli im žile od strâ ledne.
Vječni oganj čežnje za slobodom
Nikad krvlju ne utrnu silnik !
Dosad nas je mogo tigar gnjavit,
Dosad nam je borba zalud bila,
Jer posamce ustajasmo ludi.
Na prevaru svlada pociepane,
Al čelikom sloge oružane
Ne će moći po volji previjat,
Striele će mu sloge štit odbijat.

Odobravanje.

TUZLA žarko, gorljivo :

Već dosta smo se znojili za Stambul,
Već dosta krvi prosipali za nj,
Sva bojišta nagnojili već mesom —
Sad vrieme je da za se skrbimo.
Ne, ne damo rastakat djedovinu,
Ni svetinje nam gazit ne damo !
Sad vjeru našu vjerska glava dira,
Ter čistu hoće gadom natrunjivat,
Stog svak je spram njeg riešen posluha

JEDNI GLASOVI :

Pravo veli Tuzla !

DRUGI GLASOVI :

I Huso pravo reče !

VILIĆ :

Kaur-sultan islam će da satre ;
Ali ne će, dok je nas Bošnjaka !

ALI-AGA :

Pa radite, kako vama drago ;
Hercegovac po svom će ćeifu.

ALI-PAŠA VIDAIĆ :

Ti bi s nama morao !

KULENOVIĆ :

Da si pravi !

ZLATAREVIĆ :

Ne smiješ braću na cjedilu puštati.

ALI-AGA nehajno :

Meni moja, vama vaša pamet.
Pa šta bismo svadjali se zato,
Kad odluka u drugih je ruku.

HUSEIN:

Ali složni, jači bismo bili i sami sobom odlučivali.

ALI-AGA :

Puste želje, Huso ! Odvede ga na stranu. Nego manimo prepirku i svadju. Skori smo rod, pa se ne smijemo zlobiti. Ču li, ja ću domala po seku ti Mejru. Kad mogu doći ?

HUSEIN u neprilici :

Još nije vrijeme. Nezgodno je sada spremati se na pir, gdjeno svaki čas prijeti krvavim trijesom . . .

GLASOVI iz skupa :

Mi smo na sve spremni.

ALI-AGA tiho Huseinu :

Mani ove ! Sad se junače, ali samo jezikom. Kad se izviču, jenjat će im hrabrost. Prolazna im je stalnost kao val na rijeci, vjeruj mi.

HUSEIN

domisli se nečemu, pa će glasno, da svi čuju, jer je opazio, da ih Tuzla već sumnjivo gleda :

Milu seku od srca svoga kidam i dat ću ti je — ali kao našemu drugu i suboriocu . . . Daj mi riječ pred svima !

ALI-AGA otimljući se :

Bez ikake pogodbe tvoja mi je sestra obećana od tvoga rahmetli babe. Čujem, da je ovdje s majkom ; stoga ću doći svatove uglaviti. A i ti se požuri k mojoj seki (kao šaleći se) — ,,jer su teške djevojačke kletve". Znaš, kako pjesma veli. Odlazi, a HUSEIN popodje za njim.

HUSEIN :

Čekaj, ču li ? !

Uto se pojavi OMER, te pristupa bliže k svima, a najbliže k ALI-AGI, na koga se prvog namjerio.

PRIZOR PETI.

PREDJAŠNJI I OMER.

OMER ponizno svima :

Plemeniti age i begovi ! Zakrilite me sirotana ; Osmanliju ne ću više da dvorim. — Hoće da me obuče u franačke benevreke . . .

ALI-AGA osorno :

Gle ga ! Vlašče jedno, jučer tek poturčeno, opilo se već kruhom u vezira, pa od obijesti ne zna, što glagolja. Ledeno će ti gvoždje vrućicu ohladiti, a batine će ti utjerati opet u glavu pamet iz petâ. Samo čekaj ! — Ode k veziru. Omer osta zabezeknut.

HUSEIN pristupivši k Omeru :

Ja te, momče, primam pod okrilje. Ništa se ne boj, samo mi vjerno služi. Kano ispričavajući se prema ostalim drugovima : Nitko nam nije sada na odmet. Doba je takovo !

OMER zahvalno :

Ni pas ti ne će vjernije služiti, nego Omer Latas, te se ne ćeš moći pokajati sa svoje dobrote. Vjerna služba u krvi mi struji, samo ne htjedoh biti robom Švabi. Stoga ne ću nit Osmanlije da dvorim, nego ću Bosnom našom klič slobode pronositi. — Tako me je zanijela netom besjeda tvoja !

ZLATAREVIĆ prostodušno :

Dobro zboriš, momče !

TUZLA :

Samo je li iskreno ?

ALTOMANOVIĆ starački poučljivo Tuzli :

Rekoh ti već : sumnjičenja su mraz našoj slozi ; plijesan su, s koje nam pojas zajednice lako sagnjili ; rastvorni su otrov budućega uspjeha. Svima nam se valja ugledati na ovoga momka : ličnu korist skupnoj podložiti, te se za Bosnu složno žrtvovati.

GLASOVI :

Da, da, tako je pravo !

TUZLA muklo, zlobno :

Ali moja se sumnja o Ali-agi ispunila.

MAHMUD VIDAIĆ nervozno :

Pa što tu dalje dangubimo u besjedama ?

MEMIĆ :

Hajdemo kući, valaj — ono, našemu gospodarstvu svaki taj čas vrijedi zlata, valaj —

ZLATAREVIĆ :

Prije se moramo dogovoriti.

TUZLA :

Ali ne ovdje !

ALTOMANOVIĆ :

Još jedanput pokušajmo mirno. Neka od nas koji podje k veziru i zadnji ga put lijepo zamoli, da bi sultan pustio Bosnu s mirom u starom redu. Nju mu je bolje imati vjernom stražom, nego prkosnom buntovnicom.

GLASOVI :

Tako je !

VILIĆ :

Neka podje Husein-beg do vezira !

MEMIĆ :

Neka, ono, ide Tuzla, valaj —

TUZLA :

Ne, već beg Altomanović !

KULENOVIĆ:

Da, da, neka podje najstariji. Svi odobravaju.

KRUPA:

Ali-agu, Ali-agu da je samo vezati uz nas!

TUZLA prkosno:

I bez njega Bosna može stajat,
A on će se skoro za čin kajat.

OMER dok drugi odlaze:

Neka, neka! Ja ću mu već napit,
Odsad makar na dvadeset ljeta!
Znat će, što je poturčeno vlašče,
Koje htjede tući kano blašče — — —
Duša mi se krili preko svieta!
Napried goni, čarobno romoni
Iz daleka časti, slasti jeka —

ZASTOR.

ČIN DRUGI.

Vrt s cvijećem i voćkama uz kuću, kojoj prozori prizemno gledaju u vrt.

PRIZOR PRVI.

Pred jednim prozorom iza ružina grma stoji ZLATAREVIĆ, a na prozoru se vidi MEJRA, kako redi cvijeće na prozoru pjevajući narodnu pjesmu.

MEJRA sjetno-neveselo:

„Nešto mi se diše i uzdiše,
Čini mi se, spominje me dragi;
Ali dragi i ne haje za me!" . . .

ZLATAREVIĆ iza grma:

„Pisnu slavuj sa ružine grane:
— Oj djevojko, griješno li reče,
I sinoć te spominjaše dragi,
Uz crveno vince napijaše:
O Mejrimo, draga dušo moja,
Ja sam tebi mjesto ostavio
Pô dušeka i pô desne ruke,
Pô jastuka i pola jorgana,
A uzglavlje srce u njedrima."

MEJRA sva razdragana, spram grma:

„Rujna ružo, što si svenula?
Il' te voda svu potopila?

Il' te suša svu umorila?
Il' junačka muka dodija
Prolazeći često kraj dvora?"

ZLATAREVIĆ izlazeći pod konac iza grma:

,,Nije mene voda potopila,
Niti me je suša umorila,
No junačka muka i uzdasi
Prolazeći jutrom i večerom
Šetajući, tebe gledajući" —
(Bolno) Al zaludu, trpi sreću hudu!

MEJRA:

Gdje si, beže, ne znali te jadi,
Što se tako ti od mene tudjiš?
Od ljubavi goreg jada nema:
Sve ga kriješ, uzdah ga izdaje,
Sjetu svoju glavoboljom pravdam.
I pred majkom i pred bratom Husom.
Nujne oči u daljinu gubim
Tebe, dragi, ašik čekajući . . .
Znaš, dragane, kad se kunijaše,
I božju mi vjeru zadavaše:
,,Uzet ću te, prevarit te ne ću" —
Sad me, dragi, varaš, odbjegavaš . . .

ZLATAREVIĆ:

Nemoj, Mejro, srce iz njedara,
Tä ja mišljah, da ćeš biti moja,
Ili moja ili koga moga — —
Nit si moja niti koga moga,
Nego jednog s daleka junaka,
Ali-age Rizvanbegovića . . .

MEJRA prestrašeno:

Ti se šališ, dragi!

ZLATAREVIĆ tužno:

Od te šale
Srce puca, Mejro!

MEJRA:

Je l' moguće?!
On potvrdjuje glavom.
Jao jadna, kakve li sam sreće,
Da se bôna za cviet ružin hvatim,
I on bi mi miris izgubio;
Da zagrizem sladjanu jabuku,
Ona bi se pelinom stvorila;
Da zelenom gorom se prošećem,
Gora bi se za mnom osušila . . .

ZLATAREVIĆ:

Nemoj, Mejro! Volja Alahova! . . . .
Tako odbi sat sudbine, draga:
Brat te daje drugom vojnu —

MEJRA:

Zašto?
Reci Husi, ti da Mejru ljubiš,
Tebi će me pobratimu dati,
Zamjenu ti ostarjeloj majci.

ZLATAREVIĆ:

Ne, Mejrimo, gondže materino!
I ja rad bih ružu te presadit
Netaknutu u dvor svoje majke,
Da ti sjaje od ljubavi sunce.

Da ne sveneš uz mraz neljubavi . . .
I ja rad bih, da mi porod gojiš,
Da mi čuvaš vatru i ognjište,
Kad ja podjem za dom na bojište —
Al sad moram pazit rieč tvog brata,
A mog pobre . . .

MEJRA:

Što pak dodje amo?
Da me ljuće ucviliš sirotu?
S čijih usna mišljah piti slasti,
Gorki čemer sada srkat moram.
Čemeriko, mog života cvieće,
Svud mi ničeš, gdje dragoljub sijem;
Ti češ svak mi zalogaj začinjat,
Tebe ručat, tebe večeravat;
Tobom će se moji kitit svati,
Bračni log mi tobom prostirati — —
Tobom nek mi i odar urese,
Rani odar! . . .

ZLATAREVIĆ:

Utješi se, Mejro!

MEJRA očajana:

„Dragi si mi, ne mogu te kleti . . .
Tebe krije zelena dolama,
Do godine, Bog daj, mene trava!
Tebe resi bijela saruka,
Do godine grob moj biela stiena!
Dragi si mi, ne mogu te kleti . . .
Klet ću onog, tko nas rastavio:
Srcu mu se ljute vile guje,
Kao meni za tobome“ —

ZLATAREVIĆ:

Mejro!
Rad slobode naše mile Bosne,
Radi spasa zajedničke sloge
Nas oboje moramo pregorjet
Ljubav našu i plam joj zatomit,
Te prašinom zaborava posut
I sam pepel uspomena dragih.

Dok on govori, ulaze već ALI-AGA i HUSEIN. MEJRA opazivši ih preplašena odskoči od prozora.

PRIZOR DRUGI.

ZLATAREVIĆ, ALI-AGA i HUSEIN.

ALI-AGA mjereći Zlatarevića:

Vidim, da je već krajnje doba bilo, da dodjem po svoju golubicu, kad je oblijeću ovako drski kopci.

HUSEIN ozbiljno:

Što je to, pobro?

ZLATAREVIĆ:

Tebi bratu, tebi račun dat ću —
Na uvredu ovog gledat ne ću,
Jer oštrinu njeg've shvaćam rieči,
Nit sam voljan sabljom je otupit.
On na Mejru veće ima pravo
I po tebi i po običaju;
Al svetije moje bješe pravo,
Tajnim slovom u srca rezano,
Jer se Mejra i ja milovasmo,
Milovasmo srdaca nam žarom,
Koji će nam dogorjet ko žrtva
Za slobodu Bosne —

HUSEIN tužno, tiho:

Što ja čujem?

ZLATAREVIĆ:

Ljubljasmo se ko leptir i ruža,
Bezazleni uživajuć sunce . . .
Ne brinuć se za snieg, za olúju,
Koji će nam staze zamest mlječne . . .
I baš sad je nagovarah mladu,
Da sudbini meka se podade,
Nježnošću da krutost sudbe smekša
I razorom svoje sreće sazda
Svome rodu sreću.

HUSEIN razblažen:

Bolan pobro!
Što mi prije ti ne otkri srce?

ZLATAREVIĆ:

Sladja bješe u dvoje nam tajna . . .
U neprilici. Alah tako htjede —

ALI-AGA:

Starije je moje pravo. A i ja je ljubim. I sad vidim, da moram sam sebi osigurati dragocjenost, kad već ni u brata nema stalne zaštite

HUSEIN smrknut:

Odveć nagliš, pašo! — Da sam znao, što sad znadem — Ali — teško mi je — kad već riječ zadadoh — vodi je, ali uz onaj uvjet, da se maneš Osmanlija, a u bratsko kolo uhvatiš . . .

ALI-AGA:

Što se mene vaše kolo tiče?
Bosna uviek vodu zna uzmutit,

Da Neretva krvava proteče;
Bošnjak prvi kavgu svedj zameće,
Hercegovcu glava s nje polieće.
Bosna j' prva Osmanlije zvala,
Prva im se pod kopito dala,
Herceg-zemlja dok se opirala
I ponosnu glavu uzdizala,
Ko planine njene pod oblake.
No kad jednom svoju zada vjeru,
Tu će držat, pa i Osmanliji.
Ne će više za drugog iz ognja
Kostanj vadit.

HUSEIN:

Čudan svat si, ago!
Odvajaš se od nas ko tudjinac,
Kanda nismo djeca jedne majke,
Jednog roda, jednog tiela udi.
Rad imena zavičaja tvoga,
Nadjenuta možda od tudjinca,
Rasiecaš nam otadžbine tielo
Dušmanâ joj ljutih vršeć djelo.
Boli Bosne Hercegovac ćuti,
Jednog srdžba i drugoga ljuti,
Bosne radost Hercegovcu sladost,
Zamjeniti plač nam i veselje,
Jednake nam i mete i želje.
A tebi je Osmanlija bliži
Od rodjenog brata?

ZLATAREVIĆ:

Nemoj, ago!
Ja rad sloge, gle, razderah srce
Istrgav mu želje čvrsto srasle

A ti s čežnjom srca ispunjenom
Ne ćeš rodu da ugodiš —

ALI-AGA:

Man'te!

Čemu da se za sitnice borim,
Spram sultana i njegove sile?
Nek uvede kakvi god red hoće!
I prije mu danak, vojsku slasmo;
Što sad druge čakšire joj meće,
Mene za to glava boljet ne će.
Je li vriedno za to gubit glave,
Zemlju izvrć biesu kobna rata,
Svim nevoljam' otvarati vrata?

HUSEIN:

Ne radi se tu o čakširama,
Već pod krinkom tih sitnica, ago,
Plete nam se krupne predje zamka:
Osmanlija grob nam kopa pravu,
Našem plemstvu da ujarmi šiju,
Što ponosno dizalo ju dosad
Ko slobodan jelen po gorama.

ALI-AGA porugljivo:

Nisi ti uvijek tako mislio. Ti si bio nekad prvi pristaša novog reda u Bosni. A sada evo drukčije zboriš. Kad si dakle pravo govorio: tada ili sada?

HUSEIN žarko bez ustezanja:

Tă sada, sada! Tad bjeh mlad, zaljubljen —

ALI-AGA iznenadjen:

Zaljubljen?

HUSEIN

brže dalje govori, da zabašuri gornju ispovijest:

Tad jošte učah škole u Stambulu
I vjerovah u iskrenost sultana,
Da državu nam hoće svu uredit.
No sada prozreh opsjene mu sve:
Pod plaštem novog reda, zakona
Nož ubojni nam peri ŭ srce.
To najcrniji silnik jeste, koji
Pod likom svetim od zakona tiho
Uštrcava ti otrov zmijinji . . .
Stog i ti s oka skini gustu mrenu,
Te uz nas pristaj, vodi k sebi Mejru —

ZLATAREVIĆ:

Alah, utješi je!

ALI-AGA:

Al nije muški po vjetru se vijat,
Po željicama srca kao žensko.
Ja ostajem kod svoga uvjerenja,
I nema sile, da mu strgne žile!

HUSEIN hladno:

Svakomu svoje uvjerenje, ago! Ali ćeš razumjeti, da mi nije moguće dati sestru budućemu dušmaninu.

ALI-AGA iznenadjen:

Toliko ti držiš do riječi svog oca, na mrtvu ga grdeći?

HUSEIN

To je ludorija, da moram zlu želju ispuniti i mrtvome. I on će u grobu voljeti, što mu kćerke ne dam neprijatelju otadžbine.

ZLATAREVIĆ :

Da li bih Bogu hvalio ili bih kleo zlu kob roda !

ALI-AGA Huseinu :

Tako dakle ? Ludorija je tebi ispuniti riječ očevu ? A boriti se za ludosti i trice, za čakšire, to je dično, je li ? Ja sam dušmanin zemlje svoje, ja, koji je hoću da očuvam od nevolje ratne ; a vi, koji je turate u ponor zbog taštine svoje, vi ste joj zatočnici ? ! Ali ja tu još nešto drugo prozirem : Ti mi ne daš sestre svoje, samo da prikriješ svoju nevjeru spram moje seke. Dakle je istina, što se po Travniku naklapa, da Husein-beg ovdje ašikuje s carigradskom znanicom svojom, s vezirovom Lejlom, a po Gradašcu s Vilićevom Zarifom, dokle ga zalud u Stocu čeka Ali-age seka . . . . Da, da, teško je tašto srce zauzdati i tek jednom ga zlatu pokloniti. Zamamnije je s cvijeta na cvijet lijetati, sam sisati med, a drugima ostavljati jed u neiskusnim srcima. —

HUSEIN raspaljen :

Ago ! — Nemoj vrijedjati !

ALI-AGA :

Sad mi puca pred očima —

HUSEIN smireniji :

Ago !
Premda sve to dopušta mi zakon,
Kunem ti se svim, što mi je sveto,
Da ni na što ne mislim na svietu :
Ni na Lejlu, ni na tvoju seku,
Već na dom tek, da ga oslobodim
Osmanlijâ, ljutih nam krvnika.

Stog i tebe zaklinjem još jednom :
Budi naš, i dati ću ti seku ;
A kad rod svoj krvlju otkupimo,
I ja uzeh seku ti Zulejku.

ZLATAREVIĆ s uzdahom :

Tu o moje kockaju se srce.

HUSEIN
gledajući tužna Zlatarevića, preko srca Aliji :

Sreća doma svetinja ti biti mora.
Daj popusti, ago !

ALI-AGA odlučno :

Nikad ! Ti meni kratiš i pravo moje, a ja da radi hira tvojih mijenjam i načela ? Ne ću ! Koljite se slobodno vi Bošnjaci — samo mi Hercegovinu ne dirajte ! Nje ne ćete u vir krvi povući. Ja ću joj biti stalan stožer, oko koga će se sva zbiti čvrsto. Odlazi, a otprati ga Husein kao nakan odvratiti ga od nauma.

PRIZOR TREĆI.

ZLATAREVIĆ ostaje zamišljen, dok zaori iz kuće glas MEJRIN.

MEJRA :

„Puhni mi, puhni, ladane !
Dodji mi, dodji, dragane,
U moju bašču zelenu . . .
Pod moju ružu rumenu ! . . .
Vezem ti zlatnu maramu,
Prispjet će tebi k Bajramu.

Nosi je i ponosi se,
Spomen' se tvoje dragane" —
Da dodješ po me, dilbere!

Kod zadnjih se riječi ukaže nasmijano lice Mejrino na prozoru.

ZLATAREVIĆ uzvraća takodjer pjesmom:

,,Pjevni, pjevni, moja pjevačice,
U mome ga dvoru zapjevala,
U mom dvoru, a na mome krilu.
Na mom krilu šećer-kafu pila,
Kafu pila, sa mnom govorila,
Da mi šećeš mermer-odajama,
Da mi sjediš medju pendžerima
I počivaš na meke dušeke
Kao labud na duboku viru,
Kao zlatna lala u cvjetniku."

Čuju se glasovi i koraci. MEJRA se izgubi s prozora. U taj čas dolazi HUSEIN (u razgovoru), ALI-PAŠA VIDAIĆ, FILIPOVIĆ, VILIĆ, KULENOVIĆ, KAPETANOVIĆ, TUZLA, KRUPA, MEMIĆ, MAHMUD VIDAIĆ.

PRIZOR ČETVRTI.

PREDJAŠNJI I PRIDOŠLI.

HUSEIN u razgovoru dolazeći:

Ma je li moguće?

ZLATAREVIĆ
radoznalo tobož, da prikrije svoj razgovor s Mejrom:

A što to?

ALI-PAŠA VIDAIĆ:

Svuda vas tražimo! Prosuo se glas, da je Morali vezir zatvorio starca Altomanovića, te ga drži za taoca, dok se svi mi begovi ne razidjemo.

HUSEIN:

Dragocjen je zaklad odabrao vezir.

TUZLA:

Ali ga mora dati bez otkupa, pa krv tekla! Oteti ga hajdemo, ja ću voditi!

KRUPA:

Dobro bi bilo isprašiti Osmanliju.

KAPETANOVIĆ:

Potprašiti mu pete sve do Carigrada!

TUZLA:

Juriš na njegov dvor —!

HUSEIN:

Čekaj! Bez potrebe čemu da daš sebe na klanje nizamu vezirovu? Neka jedan od nas podje najprije po starca k veziru i sve raspita...

VILIĆ:

Ali tko će poći —?

Napeta stanka.

HUSEIN mirno:

Ja ću poći!

TUZLA srdito, da prikrije neugodno čuvstvo:

Svi mi hajdmo! Kad vezir zlo ište, neka krv poteče.

HUSEIN mireći:

Ne, nemojmo se braćo prenagljivat!
Osmanlija nas želi sve razdvojit,
A razdvojene lako će raspršit.

Sve jednoga po jednog mota lukav,
Sve član nam po član otkida od tiela :
Kog mitom ili mekom obećanja,
Kog čašću, koga strahovanjem.
Već smamio nam Stočević Aliju,
A bogzna kakva obećanja čarom —
Dok nas pak hoće prietnjom poplašiti
Ko pudar vrapce s tudje proje.

ZLATAREVIĆ :

Ali mi smo svoji i na svojem !

ALI-PAŠA VIDAIĆ :

Duboko smo pustili korienje
Na tlu milom, baštini djedova.
Osmanlijski svi nas vihri ne će
Skršit moći, a njeg će otpuhnut
Složan uzdah roda za slobodom.

TUZLA nestrpljivo :

To svi znamo ! Što tu treba kićenih besjeda, dok u negvama drug nam —

HUSEIN :

Čekaj ! Da nam sveti pothvat ne nastrada već u klici sa nezgode i najmanje, pa da time ne kobi slabićima neuspjeh, jer nas ima svakakvih, moramo znati pouzdano, što se to dogodilo starom Rustembegu. Ja ću zato sam glavom otići k veziru — i starca dovesti amo, da o daljem radu složno svi vijećamo.

VILIĆ začudjeno, zabrinuto :

Ti sam ideš ?

ZLATAREVIĆ :

Nemoj sam, Huso, jer bi mogao zadržati i tebe, naš stijeg —

HUSEIN :

Mene ne će, jer od svih vas (smiješeći se) ja imam tamo najbolji štit . . .

ZLATAREVIĆ smijući se :

Aha — Lejlu ! Zato ti i polaziš tamo.

KRUPA šaljivo :

Pazi, beže, da nas ne bi izdo
Rad pogleda oka nasmijana . . .

KAPETANOVIĆ :

Vrag ne spava : ženski čari moć imaju —

HUSEIN :

Na mene više ne ! Odlazi do izlaza.

TUZLA nezadovoljan :

Svi mi hajdmo !

Uto se pojavi i susrete baš na ulazu ALTOMANOVIĆ s Husom. Svi ga klicanjem pozdrave.

PRIZOR PETI.

PREDJAŠNJI I PRIDOŠLICA.

ALTOMANOVIĆ :

Brže se, braćo, spremajmo na rad, jer će nas Osmanlija napadnuti i nepripravne lukav zaskočiti. Dok je meni rekao, da ga u dvoru čekam i dok ste vi mene izgledali, dotle je on mimo našega znanja pred džamijom pročitao carski ferman, opkoljen svitom nizama. Čudjenje.

TUZLA ogorčeno :

Moglo bi mu prisjesti !

ALTOMANOVIĆ :

Sam je vezir, obučen u nizamsko odijelo, prezreo staru slavnu nošnju bosanskih vezira . . .

TUZLA :

Mora da se nada skoroj pomoći, kad toliko prkosi i šara.

ALTOMANOVIĆ :

To mi je sve odao knez srpski Miloš, gost njegov — i saveznik možda . . .

ZLATAREVIĆ prezirno :

Baš dostojan njega !

ALTOMANOVIĆ :

Nemoj, sinko ! Može i naš biti, jer mi kaza, da bi rado govorio s Husein-begom.

ALI-PAŠA VIDAIĆ :

Oprez, oprez, braćo !

VILIĆ :

Sad nam treba takovih junaka,
Što bistrinom uma razbiraju
Fine zamke oko nas spletene,
Te ih guste znaju razmotavat,
Il' uzlove mačem im presiecat.
A taki je Huso —

HUSEIN odbijajući :

Nemoj, beže ! . . .

Dalje se povuče u razgovor s Altomanovićem o dogadjaju, dok se drugi o njemu dogovaraju.

MAHMUD VIDAIĆ Tuzli :

Vilić ga hvali kao budućega zeta.

MEMIĆ obojici :

A što ćemo, ono, mi sada, valaj —?

ALI-PAŠA VIDAIĆ obilazeći neke :

Pa kad je dušama našim vodja, neka ga i usta naša priznadu.

KAPETANOVIĆ :

Neka nam od svih vidjen prednjači !

ZLATAREVIĆ :

Kad na njega pada najveći dio rada, neka ima i naknadu u časti. Odobravanje.

TUZLA zlovoljan :

Ajte ! Što nam okatima treba vodja ? Nismo slijepci. S tim odabiranjem vodje hoćete da svaki svoj dio tereta i odgovornosti svalite na jednoga, na tudja ledja . . . (Prigovori.) Pa on, gotovo najmladji, da nas vodi, koji se s te časti i pomamiti može ? U njega volja još ne posta kremen ; njega mladića, kao mladicu vjetrići, razna čuvstva omahivati mogu . . . (Prigovori.) Mi svi skupa vrijedimo nešto, pojedinac ništa.

ALTOMANOVIĆ Huseinu :

Lako nama za dušmane, sinko,
Ja se više od nas samih bojim —

HUSEIN :

Zašto beže ?

ALTOMANOVIĆ :

Jer je ponajteže
Sve nas složit, a razvrć je lako,
Kad sve naše slabosti i strasti
Neprijatelj poznaje ko džep svoj.

MAHMUD VIDAIĆ :

Radije se dogovorimo, pod kojim ćemo geslom u boj: za din[1] ili za slobodu?

VILIĆ :

Ne, za slobodu nas ne će puk razumjeti, već treba reći: za din i za adete naše lijepe!

TUZLA :

Ne! Geslo neka nam bude: Proti Stambulu, koji vrijedja naš din i otima prava naša.

ČEKIĆ :

Ja mislim, da je najbolje: Dolje kaur-sultan!

MAHMUD VIDAIĆ :

Još će biti najpametnije geslo: Napolje Osmanlije!

VILIĆ :

Ah šta! Moje je geslo najzgodnije od svih...

MAHMUD VIDAIĆ :

Ja ne ću, ja ne pristajem, ako se moje geslo ne prihvati —

ALI-PAŠA VIDAIĆ porugljivo :

Ta nemojte se za te trice svadjati!

---

[1] Vjera.

VILIĆ važno :

O ne, beže, oprosti, to nisu trice, to je glavno. Geslo je stijeg u borbi, oko kojega se kupe borci.

KRUPA :

Ne budite djeca, ljudi!...

VILIĆ :

Ti si krupno dijete, krupski kapetane, kad ne shvaćaš moć riječi, kad ne znaš, da jedna zgodna besjeda može podići listom svu Bosnu i Hercegovinu, raspaliti sav narod na boj, izvojštiti nam pobjedu...

KRUPA porugljivo :

Da, da, to je baš ono: mi bismo htjeli bez vlastitoga truda postići velike stvari. Mi hoćemo, da nam jedna riječ, jedan čovjek stvara čudesa, a mi da lagodno skrštenih ruku i podvitih nogu čekamo to čudo, toga Gjergjelez-Aliju, kao Vlasi Kraljevića Marka što očekuju —

ZLATAREVIĆ :

Ali Jevreji Španjoli ne čekaju besposleni svoga Mesiju, već svikolici zasukuju rukave, stječu zlato, kupuju vlast i slobodu. Njih ni jedan nije poginuo, oni su u džepu imali i Dželaludina i Abdurahmana.

RUSTEMBEG Huseinu :

Podobrimo se i svoj raji, sinko —
A vodstvo moraš ti u ruke primit!

HUSEIN :

Što ne ćeš ti?

RUSTEM :

Ja star sam, Huso —

ALI-PAŠA VIDAIĆ drugovima :

Mi se malog truda bojimo kao mačica vode, a ipak svaki sebe drži rodjenim i odredjenim za velika djela. Da ne bude prepirke bar o vodstvo, ja sam za vodju Husein-bega ! Većina odobrava.

KRUPA spram neodlučnih :

Volja li ga naša ne izbere,
Nevolja će nametnut ga sama.
A za njeg je i Rustem-beg stari . . .

TUZLA potmolo Krupi :

Prošlost njeg'va ne jamči za njega :
On je prije Osmanliji prijo.
Čistu prošlost vodja imat mora,
Drukče jamstva za budućnost nema.

ALI-PAŠA VIDAIĆ :

Pohvalno je na bolje se mienjat.

ZLATAREVIĆ :

Gdje nas vodi svetinja načela,
Tu prestaju zadjevice lične.

Za to je vrijeme HUSEIN svršio svoj razgovor s ALTOMANOVIĆEM, pa se njih dvojica približe k ostalima sprijeda.

HUSEIN :

Evo, braćo, i beg Rustem veli,
Da s vezirom više zbora nema,
Jer nas lija hoće da nadigra . . .

TUZLA odrešito :

Ja vam kažem : smaknimo vezira !
Pa je konac njeg'vu spletkarenju,
A početak našem nastojanju ;

Smrt mu vez je nama pri svem radu,
Ko penjačem vratolomnih staza
Zajednički konop o pojasu.
Tad već nitko ne smije uzmaknut,
Već svi hrlit ka vrhuncu mete.

HUSEIN :

Umorstvo ipak ne smije nam biti
U ovoj svetoj vojni poticalom.
Zločinstvo ne sm'je vez nam vjere biti,
Već svetošću i čuvstva i pregnuća
U lanac jedan srca spojimo
Neráskidan — domáji našoj spas.

TUZLA :

Prekinimo stoga sa Stambulom !
Dosta nas već pijavica siso :
Svud za njega krvcu proljevasmo,
Još i braću u njoj utapasmo —
Na Dunaju i na mutnoj Savi,
Po evropskim, azijskim poljanam',
Po jadranskim, sredozemnim valim'
Sijale se naše kosti za njeg —
Već nam doba misliti i za se,
Ne da drugi sve nam zapojase,
I baštinu brižnih predja cielu
Na mrvice još da prosjačimo
U tudjina ? — Borbu na smrt s njime !

ALI-PAŠA VIDAIĆ
smjerajući na sličnu izjavu Tuzlinu :

Tă dosta već je kićenih besjeda !
U borbi toj nek Huso vodi nas !

JEDNI GLASOVI zanosno :

Huso ! Huso !

DRUGI GLASOVI isto tako :

Živio nam vodja Huso !

ZLATAREVIĆ :

I odmah nas zavjeri na sablje.

Vadi sablju, a za njim i drugi neki.

HUSEIN :

Za tu čast je odličnija glava
Rustembega starca !

RUSTEM :

Ne, ti vodi !

HUSEIN :

Za taj teret ima krepčih ledja :
Eto Tuzle, Krupe-kapetana ! Stanka.

JEDNI GLASOVI :

Ti nam budi vodja !

DRUGI GLASOVI :

Molimo te ! Nagovaranje.

HUSEIN nagovoren :

Pa dobro ! Primam, primam dični trh,
Dok pod njim gledam take potpornje ;
Pod gromadu te odgovornosti
Ja ne žacam se prignut svoju šiju,
Pa smrskana mi pod njom ostala !
No smlavljena će prikor glasan bit
Popuštanju vas stupova — —

VILIĆ I MAHMUD VIDAIĆ spremno :

Ne boj se !

GLASOVI, najviše VILIĆ i MEMIĆ :

Živio ! Živio nam vodja Huseine !

Svi ga opkoljuju s trgnutim sabljama.

HUSEIN :

Ne sabljama, gvoždjem ledenijem,
Već poštenjem desnica nam hrabrih,
Osjećaja našijeh toplinom
Vjerimo se i raspal'mo duše,
Raspaljene da posvietle rodu
Do ogrieva sreće i slobode.

Rukuje se sa svakim govoreći dalje.

Sad hajdete svaki kupit čete
I džebanu —

GLASOVI odlazeći :

U rat, u rat sveti !

VILIĆ :

A pod kakim geslom ?

HUSEIN :

Kakvim hoćeš !

MAHMUD VIDAIĆ važno :

Glavno ti je imat dobro geslo . . .

TUZLA :

Dolje Stambul ! Dolje kaur-sultan !
Prekinimo svaku svezu s njime.

Zastor. Promjena.

PRIZOR ŠESTI.

Divan-odaja u kući Husein-bega.

Ulazi HUSEIN sa ZLATAREVIĆEM.

HUSEIN zabrinuto:

Sve zemljake pozvah na oružje
Bez razlike staleža i vjere.
Alah velik, hoće l' uspjet djelo?
Bože dobri, korak blagoslovi,
Da izvedem rod svoj na čistinu,
Kud iz tame ropstva željom vinu —
Da već nismo tudji izmećari,
Da nas odsvud nevolja ne bije,
Smieh i prezir da nam nisu plaća,
Da nesloge hala već ne ruči.
Ta raskapa ognjište nam skupno,
Ta raskriva skupni krov nad glavom,
Ta potresa temelj skupne kuće,
Da nam sjever pukotinam' huči,
Da južina kišom na nas pljušti.
Ej da znamo krpat podrtine,
Da ne zjamo pravdajuć se samo.

ZLATAREVIĆ utješljivo:

Od nesloge nam tudjin žvale kuje,
Al jednom ćemo morat do pameti —

HUSEIN:

I gruda ta, što vez nam mora bit,
To njetilo je razdora!

ZLATAREVIĆ pun nade:

Ne boj se!
Tä kada gori dom nam zajednički,
Svi, svi će gasit — pa i Vlasi...

HUSEIN:

Misliš?
Pa pozvao sam i njih na oružje.

Ulazi OMER, fra ILIJA i mali JUKIĆ.

PRIZOR SEDMI.

PRIJAŠNJI i PRIDOŠLI.

ILIJA:

Da ste zdravo, čestiti nam bezi!

HUSEIN:

Dobra kob te k meni donijela!
Baš te trebah, ujače Ilija.

Mali JUKIĆ poljubivši ruku begovima stade po strani s OMEROM.

ILIJA:

Bit će dobro, beže, ako Bog da — samo trebam i ja tvoga srca milostiva.

HUSEIN:

Što bi, ujače?

ILIJA:

Ti se spremaš Osmanlije goniti. — Je li, beže?

ZLATAREVIĆ zadovoljno:

Ako Bog da!

HUSEIN:

Pa što onda?

ILIJA:

Ja ti nudim po izbor četu...

HUSEIN veselo:

U dobri čas! Svi moramo složno. — Ali otkuda tebi četa, fratre?

ILIJA:

Sve glaviti momci ponositi,
Štono znaju s lista vodu piti
I u list se zavijat i kriti —

HUSEIN smrknuvši se:

Hajduci zar?

ILIJA moleći:

Silom, beže, u list natjerani;
A sad žele grieh da dično kaju,
Za slobodu doma bit se haju —
Husein zamišljen trese glavom.
Prosti, beže, štedi tužnu raju...

ZLATAREVIĆ Huseinu:

A desnica sada trebaš hrabrih —

ILIJA:

I pop Jovo došao bi — Dalje potiho govore.

OMER Jukiću:

Zašto ti i meni ne ljubiš ruku? Nosi mu je k ustima.

JUKIĆ prpošno odbija ruku i začepi nos.

Fui!

OMER:

Ugursuze, sad ću te sasjeći! Hvata polu od šale polu ljut handžar.

JUKIĆ malo preplašen uzmiče:

Ja ću zvati ujaka!

OMER:

Slobodno i strinu! Ali ti moraš meni ruku poljubiti.

JUKIĆ obijesno:

Kada budeš aga ili paša — onda.

OMER nasmjehnuvši se:

Dobro. Primam tvoje obećanje. A da ga dotle ne smetneš s uma, za uho ću ti zarezati spomen.
Mali preplašen potrči i sakrije se za skute fra ILIJI.

ILIJA:

Što je, mali?

JUKIĆ:

Onaj balija hoće da mi odreže uho!

HUSEIN:

Hajd', Omere, zovni popa Jovu.
Omer odlazi grozeći se prstom Jukiću, koji mu se naruga.

ZLATAREVIĆ:

Čiji je taj mali?

ILIJA:

To je moj gojenac. Inače mi je otpjevač kod mise. Husi: To će biti sada poruk hajducima. Ti mi samo reci riječ —

HUSEIN oklijevajući:

Ja ne znam, ja bih rad, ali se moram još s drugovima dogovoriti...

ZLATAREVIĆ:

Svi će voljno pristati na tvoju — Huso još promišlja.

ILIJA moleći:

Svi smo braća po Bogu, čuj, beže!
I sinovi jedne majke skupne
Otadžbine...

ZLATAREVIĆ zanosno:

Tako je!

HUSEIN odlučivši se:

Pa dobro!

Kaži četi, svedj nek spremna bude
Na obranu rodjene nam grude.
Svud će skoro aberdar[1] dotutnjit,
Herceg-Bosnu listom podignuti,
Osmanski da strese jaram kruti,
Da udesom svojim sama ravna,
A ne da je robinja bespravna.

ILIJA:

I ostala će raja pritęći, da ti riješi zemlju tudjega jarma. Tä i nama će biti bolje u slobodi, a pod blagom desnicom velikodušnoga Husein-bega Gradašćevića.

JUKIĆ dječji zanosno:

I ja već mogu paliti kubure! Znam i konja vodati...

ZLATAREVIĆ smiješeći se:

Gle ti maloga!

HUSEIN:

Vi Latini još ste dosta dobri,
Vas nepravda češće u list goni,
Ali one druge, Vlahe, znade
Lienost, prkos u hajduke mamit — —

ILIJA:

Nemoj, beže! I njih bieda bije...

ZLATAREVIĆ zabrinuto:

Oni nam mogu mnogo zla počiniti, kad stanemo tjerati Osmanlije.

[1] Veliki top.

ILIJA:

A vi i njih ljubavlju, dobrotom
Privucite k sebi — k otadžbini!

HUSEIN odlučno:

Ili će milom ili će silom slušati. Zato sam pozvao popa Jovu — Ha, evo ga! Zdravo, ujače! Oprašta se i rukuje s Ilijom, a JUKIĆ mu ljubi ruku. Dotle ulazi pop JOVO i OMER, komu na odlasku pridje Jukić i prihvaća ruku, tobože da mu je poljubi, ali poljubi svoju, pa pobježe prpošan za fratrom, koga otprati Husein, a Omer osta zabezeknut.

PRIZOR OSMI.

ZLATAREVIĆ, OMER, JOVO i HUSEIN.

OMER gledajući za Jukićem:

Gle ti toga malog vragoljana! Sve me draška, da i ja postanem agom ili pašom.

JOVO klanjajući se Huseinu, kad se vratio:

Bog ti dava, čestiti naš beže,
Od starine dični kapetane,
Kome slava ori na sve strane!
Što počasti nevrijednu slugu
Vrijednijem pozivom svojijem?

HUSEIN ozbiljno s visoka:

Ti imaš moć nad svojim vjernicima u tome kraju po ravnu i po gori. Sad će u boj sve što je turske vjere, a tvoji će sami ostati doma — a ima ih i po gori hajduka...

JOVO braneći se:

O sačuvaj, Bože —!

HUSEIN :

Znam ja dobro. Ali sva će im zločinstva u zaborav proći, speru li ih krvlju Osmanlijâ braneći Bosnu —

JOVO otežući :

Ja, vjere mi, ne znam, dobri beže —
Što ja mogu, zlatni moj viteže?
Bog ti dava, eto moć u tebe —
S hajducima što ja imam?

ZLATAREVIĆ :

Mani!
Jatak si im —!

JOVO preplašen :

Djecu večerao,
Ako jesam, čestiti efendum!

Ogorčeno : To me onaj fratar ocrnio!
Ta ne vjeruj, ako Boga znadeš,
Diko Bosne ponosne!

HUSEIN :

Ne pleti!
I ne prenavljaj se — zalud se zamataš paučinom laskavih riječi.

OMER :

Priznaj sve i vrši volju moga bega, jer ćeš drukčije trebati mrzli oblog za tabane svoje!

JOVO s mukom protiskuje :

Ja ću, beže, kušati, da ove ovdje sklonem ; ali ja ne jamčim za one druge po zemlji —

HUSEIN :

Sve će moći predobiti primjer tvojih ljudi i medjusobni nagovor.

JOVO :

Ali oni drugi ne će htjeti . . .

HUSEIN :

Zašto ne?

JOVO :

Ne znam — tako, ne će . . .

ZLATAREVIĆ :

Moraš znati!

OMER :

Valjda ćeš ih ti podbadati na otpor?

JOVO :

Ja sjerota! Sačuvaj me, Bogo ; ali na drugi mig čekaju oni . . .

HUSEIN :

Čiji mig?

JOVO :

Knez-Miloša Šumadinca.

ZLATAREVIĆ ogorčeno :

Skotovi!

OMER :

Sve ih valja povješati, gospodaru!

HUSEIN :

Hajde ti, Omere, za svojim poslom.

OMER odlazeći :

Čuj, gospodaru, nadmudrit će te — samo ih silom možeš upokoriti. — Znam ja njih ! . . .

HUSEIN mu odmahne, da ide, i on ode.

JOVO za njim muklo srdito :

Poturica gori od Turčina !

PRIZOR DEVETI.

PREDJAŠNJI bez OMERA.

HUSEIN :

Zar vam nije ovo domovina,
Već gledate na mig preko Drine ?!

ZLATAREVIĆ :

Žalosna vam majka !

JOVO :

Ja nijesam kriv ! To ti siju Miloševi ljudi medju našu raju i hajduke, da se vi bosanska gospoda odvrgoste od sultana, jer on raji dobro želi, vele. A podupire ih i vezir Moralija —

ZLATAREVIĆ :

Tako dakle ?

HUSEIN
zatomljujući gnjev, koji mu sve više i više probija, dok govori:

Eto vidiš, pobro !
Našoj raji čoban Miloš gazda ! —
. . . . Pazite se, Vlasi, pazite se !
Ne će za vas dostajati granâ
Po svoj Bosni i Hercegovini,
Ako l' kakva napravite kvara,
Dok naš bojak traje s Osmanlijom.

S pobjedničkom poć ću na vas vojskom,
Sva pretražit šumska vaša duplja
I popalit legla vam pljesniva,
Istriebit vam nevjerno koljeno.
Ne trebam vas, da podjete s nama !
Al hajdukom obiesnim poruči,
Da se mogu mirno domu vratit
I mirovat — inače pod njima
Svijat će se po šumama granje.

JOVO :

Ej da svi su Turci dobri, kô ti,
Ne bi nikad ni bilo hajduka !
— Zlatni beže, da mi uzvjeruju
U dobrotu zlaćanog ti srca,
Ne bi l' htio slovca dva napisat
I udarit muhur svoj . . . ?

HUSEIN :

Kod mene
Riječ vrijedi ko s pečatom pismo.

JOVO ispričavajući se :

Ali nevješt voli pismo i više mu vjeruje . . .

HUSEIN s dosadom :

Dobro. Omer će ti donesti pismo.

Otpušta ga.

JOVO odlazeći za se :

Turci su sada medju nakovnjem i batom . . .
Sad bi dobro bilo iznuditi i više.

HUSEIN :

Što to mrmljaš još?

JOVO:

Bi li ti, beže dragi, htio u toj stvari govoriti i sa knez-Milošem? Husein ga začudjeno gleda. On je u vezira gost — došao je urediti neke medje na vodi Drini.

HUSEIN srdito:

Ne! Odlazi!

ZLATAREVIĆ ustežljivo:

Možda bi, Huso, dobro bilo?... Znaš, što reče Rustem-beg..

HUSEIN promišljavajući:

Dobro? Hm! — — Pa neka dodje!

JOVO ode zadovoljan.

PRIZOR DESETI

PREDJAŠNJI bez JOVA.

HUSEIN zamislivši se, kao ispričavajući se:

Bože, tko će izać iz te tmuše
Staleškog nam razrožja i vjerskog
Na vedrinu bratskoga jedinstva?

ZLATAREVIĆ:

Fratar ljubav preporuča...

HUSEIN:

Ali
To je lakše reći, neg učinit.
Tko će dušu zadojenu jedom
Osladiti ljubavlju nam mednom?

Zamisli se. Stanka.

Zar slabi tračak bratske ljubavi
Da stopi led uam mržnje debeli?

Mi nä vlahe, a vlasi na nas kivni,
Okòrela tko srca smekšat će?
Da, pravo su mi u Stambulu rekli
I učitelji i mudrice knjige:
Što za duga se zgrieši stoljeća,
To j' teško za čas potlje popravit.

ZLATAREVIĆ:

Pravo kaže stari Rustem-beže:
Odgajat smo morali ih za se,
Ne odbijat, da se više tudje,
Ne ogorčit spram sebe i doma —

HUSEIN:

Da, stoljetni se grieh sad nama sveti... (Trgne se)
No i njih stić bi mogla osveta
Za nebratsko to postupanje kleto,
Za nesinovlju nezahvalnost majci...

ZLATAREVIĆ:

Alah dobri sve će nas izmirit! — —
Za to idem i Miloša tražit..

Odlazi, a HUSEIN ostaje sam zamišljen neko vrijeme, dok se pojave AJKUNA i MEJRA.

PRIZOR JEDANAESTI.

HUSEIN, AJKUNA i MEJRA.

AJKUNA:

Gdje si, Huso, brigo materina? Danaske me nisi još ni poljubio. Husein je ljubi u ruku, a ona njega u čelo i u obraze.

HUSEIN Mejri:

I ti ćeš me možda kuditi, seko?

MEJRA:

Hvala, brate, što me nisi dao za nedraga. On je gleda upitljivo. Sve sam čula kod pendžera[1] i pogibala od straha i želje. Ljubi ga u ruku, a on nju u čelo.

HUSEIN smijući se:

Je li ti žao, što odbih Ali-agu?

MEJRA stidno:

Nije, brate — umroh ti uz njega...
Sakrije lice na majčine grudi.

AJKUNA:

Gle, sve bez mene vi snujete svatove! Oh, ta djeca, ta djeca dan današnji! Više zna jaje nego koka — A ja vašeg oca rahmetli Osmana i ne poznavah prije udaje. Prvi put ga u svatovima vidjeh. U dženetu[2] s njim se tako našla! — Oh današnja djeca! Gladeći Mejru: No, ne boj se, košutice! A je li ti lijep, kćerce? Tko je to? Je li ko naš Huso?

HUSEIN:

Beg Zlatarević, majko.

AJKUNA zadovoljno:

Zlatarević! Kćerce moja, znadeš birati. Nisi loša ćefa, kao ni on. Snuždeno: Da vas vidi rahmetli vam babo!... Zamišljeno Mejri kosu gladeći:

Čuli, Mejro, tad će pjevat nana
Češljajuć te starinsku popjevku:
„Sad majka Mejru po kosi ljubi:
Oj koso moja, radosti moja,
Dok sam te plela, nisam te klela,
Već sam te pletuć ljubila svilnu,
A jutros sam te drugome dala."

[1] prozor. [2] raj.

A kad ćeš, Huso sine, i ti kupiti svate? Kad će nena i tu radost dočekati? Jesi li koju već primirisao ružu? Je li se koja usjekla u dušu?

HUSEIN:

Ja ću prije na pir krvni, mati,
S mojom svaćom Osmanlije gnati.
Moja ljuba — Bosna domovina,
Koju mi je na otim uzeti,
Izbavit je, ili časno mrieti.

Medjutim ženske opaziše dolazak muškaraca, pa se naglo zastrše i udaljiše iz odaje, a pojave se ZLATAREVIĆ i MILOŠ.

PRIZOR DVANAESTI.

HUSEIN, ZLATAREVIĆ i MILOŠ.

ZLATAREVIĆ:

Evo, Huso, knez Miloš hoće da govori s tobom.

MILOŠ:

Moj ti selam, beže Huseine! Jesi li voljan bratski ugovor sklopiti?

HUSEIN oholo:

Bratski?

MILOŠ žacnut:

Pa trgovački, kad ne ćeš bratski?

HUSEIN:

Bratski — s tobom, koji šaraš s Morali-vezirom našim dušmaninom?

MILOŠ:

Radi sultana m o r a m da mu laskam, moj beže — ne znaš ti moju muku — Ali ako je vjera u vas,

ja ću s vama — I sve, što je moga zakona u Bosni i Hercegovini, priklonit ću na vašu stranu i tako sputati Ali-agu, da se ni maknuti ne će —

HUSEIN pretrgne ga prijekorno :

A otkuda tebi pravo na naše vlahe?

MILOŠ :

Ha, pravo po jeziku i krvi i vjeri, po kojoj se jedinoj vi, bezi Bošnjaci, držite jedno sa dalekim vam Kurdima i Arapima, premda ste naše krvi i jezika.

HUSEIN ljutito :

Ti nam kao krtica riješ zemlju ispod nogu

ZLATAREVIĆ

i nehotice ugadjajući Huseinu zaboravi ulogu miritelja :

Ti buniš naše kmetove, kneže, a to ne ide —

MILOŠ :

Ne ja, već sultan i vezir, a ja hoću da ih od sultana na vas razdražene priljubim k vama — ali uz uvjet.

HUSEIN :

Uz koju cijenu, kneže-trgovče?

MILOŠ :

Da s njima odsad ljudski postupate i medjusobne krivice zaboravite, a mojim Šumadincima i meni, kad me već spominješ kao trgovca, da dadneš slobodno trgovanje kroz Bosnu sve do mora. To am je potrebito radi Austrije, koja nam svaki čas može zatvoriti svoju granicu, ako više pazimo na želju Rusije, nego na njezine hire. Tako ćeš i ti, beže, morati paziti —

ako se od'rvaš sultanu — da te ne poklopi Austrija... Za to te ja i hoću iskreno potpomagati već radi svoje koristi, jer ćemo složniji — mi male ribice — lakše odolijevati velikim ribama oko nas. Čas ćemo se k jednoj, čas k drugoj približavati, ali nikad preblizu na dohvat i na našu propast, već tako, da nas ni jedna od njih ne može dosegi, a da svedjer budu ljubomorne medjusobno radi plijena.

HUSEIN oholo-prezirno :

To neiskreno previjanje i prenavljanje doliči tebi, kneže od jučer, ali ne meni, begu od starine.

MILOŠ mirno :

Ne vrijedjaj me, beže Huseine, jer ćeš i sam tako morati raditi, ako želiš uspjeti u svom naumu.

HUSEIN :

Taki ste vi svi prevrtljivci. — I tko mi jamči, da me usred kreševa ne će izdati tvoji suvjernici?

Zlatarević i nehote odobrava.

MILOŠ :

Ne će, vjeruj, ako im održiš obećanja. Ali da ih što jače privežeš i priljubiš uz ovu grudu zemlje, ja bih ti znao lijek, kojim ćeš ih opojiti, i vez, kojim ćeš ih trajno pritegnuti.

ZLATAREVIĆ :

Da čujemo to čudo!

MILOŠ :

Dajte im od ove zemlje, što ju svojim znojem odavna tope, dajte im od prostranih svojih imanja uz mali otkup malu grudu s ognjištem, na kojem će

moći svojski živjeti i ljubav spram te grude nijetiti, pa će se skupa s vama lavski boriti za nju i za sve vaše svetinje kao za svoje.

ZLATAREVIĆ :

Tebi se tlapi, Milošu, ti buncaš ! Da mi damo naše zemlje toplom krvlju naših otaca natopljene? Ovu dragu grudu, radi koje su naši pradjedovi i vjeru svoju promijenili, samo da ih Osmanlija ne otkine od nje?

HUSEIN prezirno :

Za nepouzdane tvoje vlahe hoćeš da dignem protiv sebe begove naše, vlastelu svoju braću, jedine stupove Bosne i Hercegovine, jedine borce za prava domovine? — Pa kako bi kmet mogao živjeti na malome zemljištu?

ZLATAREVIĆ :

Prosuo bi se, i opet bi pao na teret begu . . .

HUSEIN :

Pa bi onda obojica propadali i propali.

MILOŠ :

Nisu to, beže, stvari od računa, nego srca i čovještva !

HUSEIN :

To su stvari srca i računa, kada otkup spominješ. To su, Miloše, zakučasta pitanja, u koja hoćeš da nas zapleteš . . .

ZLATAREVIĆ :

Na svijetu je uvijek bilo i bit će i mora biti slugu i gospodara.

MILOŠ :

Da, beže, da, treba živjeti, ali daj i drugomu živjeti, jer sirota raja ne može nasmagati i namiriti sve gospodske mušice.

HUSEIN :

Neka manje piju i planduju, a dublje oru i prigledaju kućanstvu, pa će moći i sami stjecati i gazdu zadovoljavati.

MILOŠ :

Vi, ljudi, ne vidite dalje od svoga nosa. — Sve se oko vas burka i vre : po Hrvatskoj sve bruji kao u košnici pred rojenjem . . . Mladi Mihanović i Gaj već kipe kao dobar mošt ; po Franciji kmet je već stresao sa sebe verige ropstva. — Sva Evropa, sav je svijet jurnuo orijaškim korakom naprijed — i sam vaš sultan eto utetivio, samo vi još zaostajete na milje daleko . . . Prenite se i dajte sad velikodušno mrvicu sa gavanskog stola, te privijte puk svoj k sebi, jer će vas vrijeme iznenaditi i otrgnuti vam s mržnjom i štetom ono, što bi vam sada ljubavlju i korišću urodilo.

HUSEIN :

Čuješ, da nije tebe Morali-paša najmio, da nam kmete buniš i da nas medjusobno posvadiš?

MILOŠ razdražen :

I opet me vrijedjaš, beže ! — Još gdje ti pomoć nudim u nevolji —

HUSEIN oholo :

Dosta već ! Seli preko Drine ; jer ako te s vojskom zatečem svojom kod Morali-paše, čuvaj se ! I

da mi nisi prste u Bosnu pružao ni za kim ni za čim, jer ću te držati čobaninom, koji svoje krdo zatjera u tudju pašu.

MILOŠ oštro :

Ne vrijedjaj me ! Ja sam knez Srbije, u meni je utjelovljena moć i dostojanstvo čitave zemlje i cijeloga naroda, a u tebi je tek slava jedne porodice ! Ja sam već oslobodio svoj narod, a ti još nisi tvoj !

HUSEIN oholo :

No, kad si ti mogao svoju Šumadiju očistiti od Osmanlija, valaj ću i ja Bosnu.

MILOŠ :

Pazi, da se ne prevariš. Ja sam imao uza se sav puk, zanesen za svoju zemlju, a ti nemaš nego gospodu i bespravno roblje, koje mrzi svoje gospodare, te se ne će nikad boriti s voljom za gospodska vaša prava.

HUSEIN :

Znat ćemo ih prisiliti !

ZLATAREVIĆ sjetivši se svoje uloge miritelja :

Možda drukče da se nagodimo . . .

MILOŠ :

Budi čovjek, beže Huseine !
I čovječji razmisli i radi :
Podaj ruku gospodsku slobodan
I žuljavoj desnici bratovoj —

HUSEIN prezirno :

Da se klanjam goremu od sebe ?

MILOŠ prijeteći :

Ne ćeš ohol da imadeš brata,
Pa ćeš imat dušmanina ! I to
Car će meni Podrinjem nagradit . . . Odlazi.

HUSEIN za njim :

Ne bojim se tebe ni tog cara,
Što ti hizmet[1] našom mukom plaća !

ZLATAREVIĆ zamišljeno :

Što bi na to beg Rustembeg kazô ? . .

ZASTOR.

---
[1] Usluga.

ČIN TREĆI.

Stan Husein-bega u Travniku.

Sprijeda odaja, straga hodnik, u nutrini s jedne i druge strane vide se vrata u sobe.

PRIZOR PRVI.

Iza pozornice pucnjava i ratna buka neko vrijeme. Zatim klicanje iza kulisa: „Živio Zmaj od Bosne!" „Živio dobitnik!" „Alah, Alah!" „Živio Husein-beg!" „Živio Zmaj od Bosne!"

Hodnikom ulazi HUSEIN, prate ga ALI VIDAIĆ, ZLATAREVIĆ, ALTOMANOVIĆ, a straža vodi zarobljene vezira MORALI-PAŠU, ZEJNU, LEJLU i ALI-AGU.

HUSEIN veziru:

Sutra ćeš zadovoljiti naš zakon: obučen u starinsko odijelo vezirsko tri ćeš dana činiti javno dovu[1] i pred džam jama avdest[2] uzimati. Povrijedjene stare svetinje naše okajat ćeš i pokorom javnom. — Sad pak hajde sa svojima oporaviti se — a dotle ćeš biti pod mojom paskom.

MORALI-PAŠA:

Zar još nije čaša žuči puna?

ZEJNA i LEJLA uplašene:

Jao nama!

[1] molitva. [2] klanjanje.

HUSEIN nježno i zabrinuto:

Ne bojte se, hanume, ne će vam ni vlas s glave poletjeti.

ZEJNA tiho kćeri:

Baci mu se pred koljena! Još te ljubi —
Ti nas možeš spasiti jedina!

LEJLA tiho:

Stid me je sada, majko! Kad nasamu bude —

Husein daje rukom znak i straža odvodi u nutrinu pašu i njegove.

PRIZOR DRUGI.

PREDJAŠNJI bez vezira i ženâ.

ALI-AGA prkosito:

A što sa mnom?

HUSEIN:

Što odluči vieće.
Ja bih radje netragom te pustit,
Da ne kvariš sliku sloge divnu
Gadnom mrljom svoje sebičnosti.
Dok i Vlasi s nama sad vojuju,
Ti hizmećar[1] tudj si. — Stid te bilo!

ALI-AGA:

Ja sam slobodan Hercegovac, i Bošnjaku Husi ne ću da služim.

HUSEIN:

Voliš robovati Osmanliji, nego s braćom junakovati

[1] Poslužnik, radnik.

ALI-AGA:

Hercegovina nije Bosni nikad robovala, već svoje imala vladare.

ALTOMANOVIĆ:

Da, da, to i jest nevolja naša, što i stari naši nesložni bjehu — i u tome smo im grijehu vjerni nasljednici još u povećanoj mjeri. Ali vrline su njihove vrlo izblijedjele u nas.

ALI-PAŠA VIDAIĆ pokazujući na Ali-agu:

Bolje, bolje, da je ptić u kavezu, dok se malko pripitomi.

ZLATAREVIĆ:

Baš bismo raku naškodili, da ga pustimo u vodu!

ALI-AGA prezirno:

Ja milosti vaše i ne tražim — sam ću naći put —

HUSEIN prekinuvši ga:

Dakle ne ćeš s braćom junakova?

ALI-AGA:

Ne, ja ne ću sa vama ludovat.

HUSEIN mahnuvši straži:

Onda hajde s vezirom mudrovat
I tamnovat, dok je mene volja.

Straža na drugu stranu odvodi ALI-AGU, a medjutim ulaze TUZLA i MEMIĆ.

PRIZOR TREĆI.

PREDJAŠNJI, TUZLA i MEMIĆ.

TUZLA pozdravljajući s pismom u ruci:

Selam vama, bezi i kapetani! Žalim, što sam došao zadnji amo. Imao sam posla, dokle skupih čete

i osigurah medju uzduž Drine po vašem savjetu. Poklon tebi, Husein-beže, od Miloša, kneza srbijanskog, koji ti ovo pismo šalje. Predaje mu pismo.

HUSEIN:

Što je pak to?

Raspečati i čita. — Napeta stanka. — Dočitavši nasmija se:

Čujte, braćo i drugovi moji: Knez nas Miloš ozbiljno svjetuje, neka se kućama mirno povratimo i napustimo naše namjere; a on će nas izmiriti sa carem. Drukčije će kao podložnik sultanov ustati na obranu svoga padiše protiv nas!

ALI-PAŠA VIDAIĆ:

Ha, ha! Vlašče nam se grozi!

ZLATAREVIĆ:

Svinjar drski, rob do juče, nudi zaštitu nama koljenovićima!

ALI-PAŠA VIDAIĆ sumnjivo Tuzli:

I ti si donio tu dičnu poruku?

TUZLA u neprilici:

Nisam znao, što je u njoj. Ta on je preda mnom govorio, da bi nas pomagao, da ga nije Husein-beg odbio i uvrijedio...

ZLATAREVIĆ:

Sad znaš, kako mu je ko u zmije jezik dvosjeklica.

Dok se oni razgovraaju, Husein sjedne i napiše odgovor.

Zato ti i javismo, da Podrinje utvrdiš.

TUZLA:

Da sam to slutio, još bih bio bolje osigurao medju.

ALTOMANOVIĆ zamišljeno :

S polak puta vratiti se — teško nam je već.

ALI-PAŠA VIDAIĆ :

Da bi komu za volju? Baš!

ZLATAREVIĆ :

Pa sada, gdje vezira svrgosmo i zarobom držimo?

TUZLA živo :

Što ga još niste smakli?

ALTOMANOVIĆ :

Koja nam korist od toga?

Dok drugi više paze na Huseina, što radi, TUZLA pristupa k Memiću i tiho mu govori.

TUZLA Memiću :

Sad će i nas sumnjičiti, jer zakasnismo. Ali će sumnju s nas obojice skinuti smrt vezirova. Svoj ću naum s tobom izvesti, ago, još noćas.

MEMIĆ isto :

Vezir mora, ono, još noćas, valaj . . .

HUSEIN ustavši :

Braćo! Evo odgovora knezu Milošu —
Kakav pozdrav, taki mu i odzdrav :

čita :

Otpušteni robe!

Budi sretan, da možeš jesti ono malo hrane što imaš pred sobom. Ja sam moje ćinije[1] već izvrnuo i ne trebam tvoga zagovora kod velikoga vezira. Baš

[1] stolovi sa zdjelama.

za toga cara ne ću da znam, kod koga se ti želiš za me pobrinuti. Da te dočekam, gotov sam u svako doba i na svakom mjestu ; moja je sablja sjekla prije, nego je tvoja kovana. Zmaj od Bosne.[1]

ZLATAREVIĆ :

Tako valja da zmaj zube kaže.

ALI-PAŠA VIDAIĆ :

Nek u vlahu odmah drob se sledi
I zadnji se zalogaj skameni.

TUZLA :

Još mu oštrije treba — Ja bih —

MEMIĆ skupa s Tuzlom :

I ja bih, ono, valaj —

ALTOMANOVIĆ mireći ih :

Ne, ne, djeco, ta nemojte tako! Nemojte! Da je na moju, ja ga ne bih prezreo. Odbijte ga, ako hoćete, ali ne grdite ga. Vredniji je on, što je od n i š t a znao postati n e š t o, nego mnogi naši, što se od nešta snize na ništa. On je ipak podigao svoj na od — Poštujmo ga! . . .

TUZLA :

Nikad!

MEMIĆ :

. . . Valaj!

HUSEIN :

Dvoličnjaka štovati ne mogu.
Lisičenjem, nasiljem i himbom
Vlast je steko više neg junaštvom.

[1] Historijsko pismo iz Tomićeva ,,Zmaja od Bosne''.

ALTOMANOVIĆ :

Nemoj, Huso ! On zna i lav biti.
Ej da i mi nadmudrimo Stambul,
Košto on je !

HUSEIN :

Al nam raju buni !

ALI-PAŠA VIDAIĆ :

Za Podrinjem mu rastu zazubice. Husi :
Baš dobro si mu odbrusio, dobro !

ALTOMANOVIĆ :

Ja ne znam, braćo ; al nam može smetat.
I mišić može koristiti lavu —
Sad saveznike iskat trebamo,
A kamo li dušmane stvarati . . . Stanka.
. . . Pa možda on to lukav tek onako
Iz opreza nam piše — rad sultana . . .
Ta naša dobit i njemu je probit —
No vriedjati ga zlo je . . .

HUSEIN nestrpljivo :

Ne popuštam !
A sada hajdmo viećat o veziru.

Dok svi odilaze, otpusti stražu i zove Omera, koji se pokaže.

Ej Omere ! Pazi, ako što treba zarobljenicima.
Ja ću se odmah vratiti. Ode.

PRIZOR ČETVRTI.

OMER neko vrijeme sam, zatim i LEJLA.

OMER sam sa sobom :

Dosadno mi — Opazivši gusle. Dobro došle gusle !

Skida ih s klina i pjeva uz njih recitirajući na narodnu.

Laživ sviete, moj lijepi cviete !

Čudna lopto, čudno mi se krećeš,
Ko kolovrat moje bake zvrndaš.
Pravo nekad učio me Švabo,
Dok još bijah Mihajlo, ne Omer,
Da je svijet lopta, što se vrti,
Zato mnogom mieša je u glavi,
Stog je tol'ko bundeva na svietu.
Zato tako promeću se ljudi,
Ko loš novac, ko i ja sirota.

Stanka. — LEJLA oprezno zaviri.

Jučer sluga Švabin, danas Turčin ;
Netom ko smet od Alije vriedjan,
Sad sam stražar njemu zarobljenu.
Jučer kavaz Morali-veziru —

Lejla opet zaviruje.

Sad sam njemu i svim njeg'vim gazda.
Dobar, dobar nos ja imah tada . . .
Ej što mogu bit još danas-sutra !
Ta kad Miloš svinjar posta knezom
Zašto švapski kadet ne bi pašom?
Ja znam barem čitati i pisat,
A ime mi ko i njemu isto :
Možda i to poluga se tajna . . .

LEJLA se opet oprezno stupajući pojavi zastrta, a on opazivši je odloži gusle i drži se, kanda je ne vidi, pa će tužno :

Jadan sviete, 'ko te to uživa ?
Bezobrazni svijet uživaju — —
Žao mi je vezira i njeg'vih . . .

LEJLA tiho :

Ej Omere !

OMER obazrevši se kao iznenadjen :

Što je, hanumice ?

LEJLA:

Gdje ti je gazda Husein-beg?

OMER:

Rekao je, da će skoro doći. Otišao je u bojnu vijeću.

LEJLA

Ded ga krišom zovni!

OMER:

Ne smijem odavde, hanumice, rad bih —

LEJLA živo, plaho:

Ja ga silno trebam, molim te!

OMER u neprilici:

Ali — ja bih rado — no —

LEJLA:

Moj ti otac može gdjekad koristiti . . .

OMER povjerljivo:

Ne boj se, hanumice, ja ću vas sve spasiti, kad bude zgode, ali sad— ? — Pa ja ću poslati po vodju, čekaj — Ha! Čuju se koraci. Eto ga! Ide on sam.

LEJLA:

Ostavi nas nasamu.

OMER tiho:

Ja ću vam pomoći do slobode, ne boj se. Ali i ti ne zaboravi mene u nevolji. Odlazi pokazavši Huseinu Lejlu.

PRIZOR PETI.

LEJLA i HUSEIN.

LEJLA tužno:

Željno sam te dočekala, Huso!
Teško breme robovanja huda
Tek mi tvoja slakšava blizina. Nježno:
Zašto mi se tudjiš?

HUSEIN sumorno:

Moram, Lejlo!
Putovi se razilaze naši.

LEJLA:

A zašto? Kaži! Il' ne ljubiš više
Ko nekad? Huso!

HUSEIN:

Moju ljubav guši
Sad briga za rod, za Bosnu —

LEJLA:

No zašto
I mene mladu raspinješ na muke?
Pa zar je zator sreći roda tvog
Baš naša ljubav? Kakva ti to ljubav,
Što tako hitro ishlapi il hladni!?
Il' u vas srca, krvi vruće nema,
Il' nikad me i nisi ljubio,
Već kleo si se krivo!?

HUSEIN:

Ne muči me!
I samom mi je teško, jer se moram
Sve uzbrdicom dužnosti mi penjat,
Te ljubav svoju sreći roda svog
Svedj žrtvovat na svakom koraku.

LEJLA:

Oh jadne mene! Sreća tek mi zenu
I već mi tužnoj tako naglo svenu.
Ja mišljah, da će palma od istoka
Sa bosanskijem borom splesti grane. Skida koprenu:
Zar niti tračka nade ne daš?

HUSEIN boreći se sam sa sobom:

Nemoj!
Jer grizo bi me još i Ali-aga
S vjerolomstva spram sestre svoje —

LEJLA:

Huso!
Kad me bacaš ko uvelu ružu,
Što me onda ne pustiš k domaji,
Da u milu zavičaja krilu
Bol zatomim, rane srca vidam?
Što me držiš i jad većaš ovdje?

Prijekorno-bolno:

Svoje muke pregaram, al ne znam,
Što mi dalje kiniš oca, majku,
Kad si cilj svoj postigao?

HUSEIN u neprilici:

Nemoj...!

LEJLA s najvećim bolom:

Zar ćeš dalje ponizivat starca?
On šuti sav u neprilici. Stanka. Tad će ona oštrije:
Što s njim kaniš?

HUSEIN:

Ja bih rad ga pustit —
Al drugovi —

LEJLA prestravljena:

Ubit će ga?!

HUSEIN mireći je:

Ne će,
Dok je mene! Al ga drže, smiešni
Privlačivom mekom za slabiće.
Da vas puste, sad baš rekoh vieću —
No ne htješe najviš' Tuzla — —

LEJLA prestrašena:

Tuzla!
On je snovo smrt mom ocu prvi,
Dok je jošte branio ga nizam,
A sad lakše namjeru će strašnu — Očajno:
Spasi, Huso, oca mi!

HUSEIN:

Ta nemoj!
S čega strepiš?

LEJLA:

Kobnu imam slutnju.
Zaklinjem te svim, što ti je sveto,
Ako ikad ljubio si Lejlu,
Daj mi barem taj ljubavi dokaz:
Spasi moga oca od umorstva!

HUSEIN:

Ta ne boj se! Kunem ti se, Lejlo!

LEJLA
baca mu se pred noge skidajući opet prijevjes:
Spasi mi oca, Huso!

HUSEIN podiže je:

Ta što hoćeš? Svojom ću ga rukom obraniti protiv svakoga.

LEJLA:

To nije jamstvo proti tajnom rovarstvu Tuzlinu. Ogorčenju cijele vojske ti sam ne ćeš moći odoljeti. ijeg mu je jedini spas. Ulazi OMER.

PRIZOR ŠESTI.

PREDJAŠNJI i OMER.

Lejla se brzo zastre koprenom.

OMER za se:

Sad baš dodjoh gazdi na nepriliku kao mačak siromaku na ručak.

HUSEIN Omeru:

Što je?

OMER već prije davši znak Lejli, neopaženo:

Oprosti, gospodaru! Mišljah, da je dobro, da ti javim odmah, kako me je Tuzla potkupljivao, neka mu noćas pustim otvorena vrata vezirove odaje...

LEJLA sva dršćući:

Ajme nama! Rekoh li ti? Obujmi ruke Huseinu i hoće da mu se baci pred noge. Spasi nas jadne!

HUSEIN smrknut uzdrža je:

Hoću! Omeru: Opremi tiho konja tri — i čekaj s njima pred vrtnim vratima straga. Omer opet daje neopažen od Huseina znak Lejli, kao da veli: „Nisam li dobro ovršio ulogu? Eto ja te spasoh!"

OMER odlazeći:

Tuzla mi je dobro platio, ali ja i gazdi moram biti vjeran. Ode.

PRIZOR SEDMI.

LEJLA i HUSEIN sami.

HUSEIN ogorčeno, šećući:

To je gadno! Lejli: Evo ti ključ od stražnjih vrata — Ja ću ovdje čekati toga krvnika.

LEJLA hrlo:

Letim k ocu, da ni časka ne gubimo, jer mu već smrt lebdi nad glavom. Pohita.

HUSEIN rastužen:

Tako li ideš? I bez pozdrava zadnjega?

LEJLA povrativši se:

Smućena sam, Huso! Srce mi se na dvoje cijepa. S Bogom, Huso!

HUSEIN ogrlivši je:

S Bogom za uvijek, Lejlo!

Zagrljene zateče LATAREVIĆ. Ona odleti, a oni ostanu tužni i zamišljeni. Mrak već pada.

PRIZOR OSMI.

HUSEIN i ZLATAREVIĆ.

ZLATAREVIĆ:

Jadan Huso! Pojmim tvoje boli.

HUSEIN baca mu se na grudi:

Ti jedini!

ZLATAREVIĆ:

Ta još ima lieka!

HUSEIN:

Mišljah, da sam jači od svog čuvstva,
Mišljah, da već pokopah tu ljubav — —

Ne, ne, srcu popuštat već ne ću.
Mladenačkog šaranja grijesi
Sada mi se osvećuju kruto — — Stanka.
Nije vrieme za ašikovanje,
Već za patnje i za ljuto klanje.

ZLATAREVIĆ :

Prijegora ćeš vatrom srce kalit,
Od njega skovat hladan mač dušmanu.

Stanka. Čuje se glas mujezina, koji klanja jaciju : „La illah il Allah u Muhamed rasul Allah." Obojica otklanjaju jaciju.

HUSEIN :

Alah velji, i moj glas čuj sada :
Primi toplu žrtvu s mojih ruku !
Još se puši — zaklana mi ljubav —
U zamjenu za svu moju muku,
Alah dobri, rod moj spasi jada ! Stanka. Mirno :
Ajde, pobro, pregledati straže —

ZLATAREVIĆ :

Idem, Zmaju, a ti srce smiri,
Suši suze u plamenu jeda,
Na silnika, što nas smesti gleda.

Ode, dok mu Husein šuteći i bolno se smiješeći mahne na pozdrav. Stanka.

PRIZOR DEVETI.

HUSEIN i malo zatim ALI-AGA.

HUSEIN slušajući, gdje se netko šullja.

Ha ! To je valjda Tuzla napržica !

Skloni se u kut jedan, dok na pozornicu oprezno izadje ALI-AGA zakukuljen.

ALI-AGA polazeći prema Huseinu :

Još da samo ovuda nevidjen prodjem, vani me čeka dobar konj —

HUSEIN izašavši preda nj.

Stani ! Ali-aga se trže natrag.
Skini crnu krinku sa svog lica !
Znam, da nije manje crno od nje !

ALI-AGA otkrivši se porugljivo :

Baš junački znaš oružan vrijedjati goloruka čovjeka.

HUSEIN osupnuvši se :

Ali-aga ! Ti si ? Tebe nisam mislio uvrijediti. Ali što i ti ovud noću tražiš?

ALI-AGA :

Htjedoh pobjeći (zlorado) s pomoću tvojih ljudi, koje podmitih. Ljutito : Ali ti mi svagdje, svagdje na put staješ !

HUSEIN prezirno :

Nedostojno je za junaka male ljude podmićivati i — bježati !

ALI-AGA :

Sila Boga ne moli ! A tebi je lako sada rugati se. Ali da se slobodni sretnemo i ogledamo, i ti bi grdno morao bježati — oholi Huso - Z m a j u !

HUSEIN :

Nikad toga ne dočeka ! A da znadeš, kako me je strah tebe — dajem ti slobodu, da me možeš dočekati, gdje hoćeš . . . Baš mi treba sužnjima vodiča.

ALI-AGA :

Velikodušja tvoga ja ne trebam ! Ne ću da ti dugujem zahvalnost. Ja ću se sam spasiti . . .

HUSEIN :

Kvareći mi ljude kukavički mitom. Strah te valjda poći u slobodu, da riječ iskupiš. Ali mi ne ćeš više ni mitom zaraživati vojske! Sam li ne ćeš, pod stražom ću te kao kužnoga odvesti na sramotu u tvoj Stolac.

ALI-AGA :

Tako? Ali znaj, da te još više mrzim —

HUSEIN :

Neka! Ne bojim se.

ALI-AGA odlazi prijeteći se :

Do vidjenja onda na jednakom polju!

HUSEIN pokazujući mu put :

Ovud, ovud! S ruglom : Imat ćeš i suputnike; baš sam im trebao dati vješta vodju.

Ali-aga zamakne.

PRIZOR DESETI.

HUSEIN, zatim OMER.

HUSEIN neko vrijeme zamišljen :

. . . A vijeće? . . . Ah šta će mi vijeće! . . . — Možda od taštine ipak zlo uradih . . . ? Što će na to Rustem-beg mi reći? Dolazi OMER. Jesu li već zamakli?

OMER :

I još jedan zakukuljen s njima ode.

HUSEIN :

Neka, neka, sretan im put! Omer hoće da ode. Čekaj! — Hajde otvoriti vrata ona Tuzli, a straže pošalji spavati. Ti pak podji pozvati ovamo sve prvake, kada vidiš, da je Tuzla uljezao u naš konak.

OMER
naklanja se u znak, da razumije, pa sam sobom odlazeći :

Sve se tmuri, bit će bljeska, groma,
Treba zatuć u jastuke glavu,
A jorgan mi preporuka Lejli. Ode.

PRIZOR JEDANAESTI.

HUSEIN sam šuti čas šetajući.

HUSEIN :

Već je kasno — — Opet stanka, dok prisluškuje. Pridje k prozoru, da ga otvori. Da čujem, kada Tuzla udje . . . Kad je otvorio prozor, dopire iz tabora glas narodne pjesme uz šargiju ili gusle :

GLAS PJEVAČA :

Sanak snila Osman-begovica,
Mlada ljuba bega Osman-bega,
Kapetana od Gradačca biela.
Sanak snila begu na kriocu,
Da joj izrasla na srcu jabuka,
U jabuci zrno biserovo,
U biseru ljuti zmaju spava.
A kada se zmaje probudio
Krila su mu Bosnu prekrilila,
Do Stambula glava dopirala . .
Tad se od strâ trgnu begovica,
Probudi se begu u naručju,
Taji sanak begovica mlada,
Ali dugo tajit ne mogaše,
Već ga kaza begu gospodaru . .
Tad joj vojno sanak objasnio :
„Ljubo moja, Osman-begovice,
Što ti rasla na srcu jabuka,

To je ljubav, naše milovanje ;
Što e u njoj zrno od bisera,
To je tebi čedo pod pojasom ;
Što u njemu ljuti zmaje spava,
To će čedo muška biti glava,
Bit će diete srca ognjevita.
Što mu krila Bosnu prekrilila,
Do Stambola glava dopirala,
To će junak Bosni biti štitom,
On će caru vrlo dodijati . . .

Husein zatvori prozor i pjesma zamre.

HUSEIN :

Možda ne će doći. Opet stanka, dok on prisluškuje. Čuje se škripa vratiju i poda. To je valjda ? Sluša. Dvojica su kanda . . . Nadazire se, pa se zakloni za kulise. Medjutim ulaze zakukuljeni TUZLA i MEMIĆ sa svjetiljkom pod strukom.

PRIZOR DVANAESTI.

PREDJAŠNJI, TUZLA i MEMIĆ.

TUZLA tiho :

Hajdemo najprije na vezira ovamo ! Udju desno.

HUSEIN izašavši iz zaklona :

Dobar vam lov ! Prisluškuje. Traže. Opet se skrije, dok izadju oba.

TUZLA začudjen :

Nikoga ! ? Što će to reći ?

MEMIĆ :

Možda su, ono, kod Ali-age ? Valaj —

TUZLA :

Da vidimo — sad il nikad !

MEMIĆ :

Stani ! — Ono, dvojica su, a ženske će, valaj, vik —

TUZLA prekide ga :

Što se bojiš ! Oba su bez oružja. — Za ženske lako. Povuče ga sa sobom na lijevo. HUSEIN se izvuče iz skrovišta polagano.

HUSEIN :

Ha, ha ! Baš ste mi junaci ! Stanka.

TUZLA vičući naglo izadje s Memićem.

Straže ! Straže ! Uznici su umakli !

HUSEIN prijekorno, dok se oni zapanjiše :

Umakoše vašem krvničkom nožu !

TUZLA nesabrano :

Zašto ? Kako ?

HUSEIN :

Na otvorena vrata. Kuda vi unutar, tud oni van. Gledaju se muče časak. Nedostojno mučkim umorstvom kaljate sveti čin našega izbavljenja !

TUZLA proniknuvši naglo :

Ti, ti si — ? ! Ti sam si ih sve pustio ! !

HUSEIN :

Ja bih lako mogao reći, da utekoše na otvor, što si ga ti sam naručio. Ali moja se djela ne boje dana. Ja sam vodja, ja sam gazda ! Mi nismo krvnici, već junaci, zatočnici prava i slobode —

TUZLA :

Ti si oholica, ti si izdajica naše svete stvari već otprije !

MEMIĆ :

. . . Silnik !

HUSEIN gnjevan :

Sve ću vam uvrede gnjusne u grlo pognati ili im korijen gubave jezičine sa žilama iščupati !

TUZLA :

Ne vrijedi više ni gnjev tvoj kao ni lijepe riječi. Zalud šaraš, prozirne su ti osnove. Ti se bojiš prekinuti sa Stambulom ; ti se žacaš ubiti vezira, da se ne bi možda zamjerio caru, a veziru da bi se ulaskao, ne bi li zahvalan tebe preporučio kod cara za vezira . . .

MEMIĆ :

Kao zeta svoga, ono; zato si, valaj, ono i s kćerju . . .

HUSEIN žestoko hvata za mač :

Vi ste klevetnici !

TUZLA :

Ja te idem tužiti pred bojno vijeće.

Hoće da podje s Memićem, a uto se pokažu prvaci ALTOMANOVIĆ, VIDAIĆ, ZLATAREVIĆ, VILIĆ, FILIPOVIĆ, KRUPA.

PRIZOR DVANAESTI.

PREDJAŠNJI i PRIDOŠLI.

HUSEIN :

Evo sudaca ! Sada tuži !

Svi se zgledavaju.

TUZLA :

Pustio je iz uze vezira i Ali-agu bez našega znanja i privole, samo da se ulaska sultanu.

HUSEIN ljutito :

Laže ovo potonje, premda ono predjašnje pravo kaže. Majstorski miješa laž s istinom, tako da mi je borba protiv takova tužitelja teška. Zarobljenike otpustih, da prištedim nama i vojsci jednu bruku i sramotu, jer doznadoh, da će ih ove noći Tuzla doći mučki zaklati. Tko je veći grijeh počinio : bijesnik ovaj ili ja, vi sudite. Ja vas dosad vodjah složne dobitnike — sad vam čast tu vraćam, neka je zadobije sretniji i bolji. Eto Tuzle, koji žedja za njom ! Neka okusi slasti toga zalogaja, meni ogorčenu več ne prija.

ALTOMANOVIĆ :

Nemoj tako, sinko !

GLASOVI JEDNI :

Nemoj ! Nemoj !

DRUGI GLASOVI :

Ti nas vodi, Zmaju !

HUSEIN :

Neka vas vode ove noćne sove, ne zmaj

ZLATAREVIĆ :

Sve je dobro, što si naredio.

ALI-PAŠA VIDAIĆ :

Tvoj je čin manji grijeh, nego Tuzlin naum.

ALTOMANOVIĆ :

Ti ko vodja nisi sam svoj više,
Ti pripadaš cio svemu rodu,
Zato moraš paziti, što radiš.
Svetoj stvari za volju ti moraš
Mnogu gorku znati progutati,
Općem dobru podvrć ponos lični.

ZLATAREVIĆ :

Ti nas skupi, ti nas dalje vodi
Ili k smrti il k slatkoj slobodi !

GLASOVI :

Ti nas vodi, naš bosanski zmaju !

Uto se OMER protiskuje s pismom do HUSEINA.

PRIZOR TRINAESTI.

OMER :

Ovo je glasnik netom donio !

HUSEIN :

Dok on čita, svedjer mu kliču : ,,Ti nas vodi !"

Dušmanin radi, dok se mi pravdamo. Veliki vezir Kara-Mahmud kreće s vojskom na nas . . . Do Lipljana već je prodr'o !

Sad mu opet još više kliču : ,,Živio Zmaj od Bosne ! Ti nas vodi ! Ti nas vodi na Lipljansko polje !"

Kad sam vodja, slušat me se mora !

Vani se čuje top, koji budi vojsku.

Zora sviće, sakupite čete,
Hajdmo napred do te naše mete !

KRUPA zanosno :

Sve na uhar naše majke dične
Zaboravmo na uvrede lične . . . !

TUZLA Memiću :

To je samo zanos od riječi !
Djela, djela ! Prelom sa sultanom !
Taj zelenko da će zrelo radit ?
Ja se čudim Rustem-begu starom.

ZASTOR.

ČIN ČETVRTI.

Sarajevsko polje. Naokolo čadori, Husin u sredini. U daljini se bjelasa Miljacka, a podalje se modre planine.

PRIZOR PRVI.

ALTOMANOVIĆ i KRUPA.

KRUPA :

Ej divna slavlja stečene slobode
Na Lipljanskome polju krvavom !
Oj kako krasno složni uživasmo,
Slobode slast bez daha pijasmo — — —

ALTOMANOVIĆ :

Da, nekoji se i opili njom !

KRUPA :

A Huso naš nam vezirova blag,
Da vlasti njeg've i ne osjećasmo . .

ALTOMANOVIĆ :

I nì godinu sav taj pir nam ne traja,
Pa već sramota ropstva prieti nam . . .

KRUPA :

Rad nehaja i bratske zavisti !
Jer taki smo mi u svakome poslu :
Početak svak nam rasja slame plam,
Ustrajnosti se panj ne razgori,
Bez žeravke tek tlije osmudjen,
Dok u plijesni sav i gubi sagnji.

ALTOMANOVIĆ sa sarkazmom :

Tako, tako brzo zanos jenja,
Tako bliedi žar odluke prve,
Preko noći vjera se mijenja,
S beznačaja prava nam se mrve,
Od negdašnjeg rodoljubnog žara
Svud pepeo našega nemara.

KRUPA žaleći s bolju :

Dosad složni svuda dobivasmo . . .
A sad eto u što se promete
Dični boj za svete amanete?
Svud kukavelj, nehaj il izdajstvo!

Husein izlazi ispod svoga šatora.

PRIZOR DRUGI.

PREDJAŠNJI i HUSEIN.

HUSEIN zamišljen :

Jošte nema Tuzle?

KRUPA :

Ne, veziru!

HUSEIN prijekorno :

Kanda za me boj se bije sveti,
Ne za skupnu sreću i slobodu.

ALTOMANOVIĆ :

Možda će još doći — pričekajmo.

HUSEIN :

Gdje je Memić? Gdje Vidaić Mahmud?

KRUPA :

I beg se Vilić srdi na te, veziru! . . .

HUSEIN bolno :

Radi, kćeri! — Da, trebao sam sve begovske kćeri uzeti za žene . . . Dakle sve veze i najvećih svetinja i vjere i domovine i slobode razgriza sebičnost.

KRUPA :

Oni su, čujem, poslali pozdrav Osmanliji Kara-Mahmudu i pokornost mu izjavili, premda znadu, kako nas je prevario poslije bitke kod Lipljana. Znadu, kako je u ime sultanovo tebi predao vezirstvo u Bosni i obećao sultanovu potvrdu. I mjesto fermana diže sada vojsku na nas; pa ipak mu se naši kukavci idu još klanjati.

HUSEIN :

Zaziru oholice od domaćega vezira, a u prašinu će kano ovce padati pred nadutim tudjincem, koji će ih strići i guliti.

ALTOMANOVIĆ :

Neke odmami sultan i obećanjem tvoga vezirstva na Bosni.

HUSEIN :

Lude! Ta samo ga jedan može dobiti, za tolike nema mjesta!

ALTOMANOVIĆ :

To ti je ona vještina stambulska! Znaju oni, kako za jednom mekom na udici grne više riba. Ljudi nisu razboritiji od riba . . .

KRUPA :

Pa i mekanost je tvoja, veziru, kriva, što bježe od tebe, jer se ne plaše kazne.

HUSEIN:

Ta mišljah s lijepim — ali sad vidim, da smo rodjeni za jaram i bič.

ALTOMANOVIĆ:

Sultan nas je zavaravao s fermanom, opsjenjivao lažnim ugovorima, dok nam nije razbio čvrsti obruč sloge...

KRUPA:

Pogriješio si, Huso, čekajući ferman iz Carigrada, a mogao si se sam proglasiti vezirom i od svih nas zatražiti potvrdu.

HUSEIN:

Taj sam ferman čekao samo radi naših slabića, prevrtljivaca i zavidnika, kod kojih još uvijek carigradski fermani vrijede i ugled daju. Tudja potvrda čini nam se svetija nego vlastita!

ALTOMANOVIĆ zamišljeno:

Da, da, mi tek do pô puta znamo doći. — A eno Miloša, kako je on bolje od nas umio!

HUSEIN:

Ne spominji mi onog čobanina! Radi njega i nisam prekinuo sa sultanom posve, kako je htio Tuzla, jer se bojah za Podrinje od onoga šumadinskog hajduka.

ALTOMANOVIĆ:

Mogli smo ga imati saveznikom...

HUSEIN:

Nikada dvoličnjaka!

ALTOMANOVIĆ:

Državnika, Huso, državnika!

Ulazi pop JOVO s OMEROM.

PRIZOR TREĆI.

PREDJAŠNJI, JOVO i OMER.

JOVO:

Klanjam ti se, veziru, do zemlje,
Slavni Zmaju, viteže od Bosne,
I vam poklon, bezi vojevode!

HUSEIN:

Što mi novo nosiš, pope Jovo?

JOVO:

Ne mogoh ti skupit čete nove,
Jer me moji ne će da slušaju —

HUSEIN:

Ništa novo, tome se i nadah.

JOVO:

Sve pod barjak Ali-agi kreće.

OMER:

Gospodaru, dopusti, da ja podjem sve njihovo popaliti za kaznu, da im i sjeme zatrem.

HUSEIN:

Mani!

JOVO:

Svijet naš bune strani ljudi.

HUSEIN:

Koji? Šumadinci!

ALTOMANOVIĆ:

Ne rekoh li ja? Sad se Miloš osvećuje.

HUSEIN:

Neka! Neka! Može mu i prisjesti.

JOVO:

Čuj, veziru! Knez ti Miloš poručuje, da mu pustiš oko Zvornika, što mu Drina odnijela, i da mu daš slobodu trgovine, pa ti obriče savez i pomoć bratsku proti svakome —

HUSEIN žestoko:

Ne! Nikad! Ni pedlja domovine ne dam! A trgovati još bih mu dopustio, da me je molio, kad u moći bijah. Sad u stisci ni to mu ne dam. Da je pravi čovjek, on bi morao s nama protiv zajedničkog dušmanina, a ne bi priječio našu slobodu cincarski tražeći svoje posebne koristi, i ne bi nam raju bunio na nevjeru prema rodjenoj zemlji —

KRUPA porugljivo:

Evo čitavu otadžbinu izdaju dušmaninu, a od nas traže kuću i zemljište.

HUSEIN:

Da, tim ih mite Miloš i Alija,
Osmanlija da bolji će im biti!
No još se mogu grdno prevariti:
Još Kara-Mahmud, još se znojit mora,
Dok otisne me s vezirskoga stôca.
I Zmaj od Bosne još se može krilit,
Još vitez Bosne može pobijedit
I nevjeri po zasluzi tad sudit —
Tad ne ću više štedjeti ko dosad,
Već grozan rat ću dići protiv njih...

Otpušta JOVU rukom.

JOVO:

Ja kriv niesam, Bog daj propo! Prosti!
Nikog više na svijetu nemam:

Jedan sin mi za dom poginuo
Vojujući s tobom kod Lipljana,
Drugi pod stieg k Ali-agi krenu.
Živjet više ni za koga nemam...

Odlazi s OMEROM.

PRIZOR ČETVRTI.

PREDJAŠNJI bez JOVE i OMERA.

ALTOMANOVIĆ pokazujući za Jovom:

Eto, tek malo čovještva, pa i od njih učini ljude...

HUSEIN:

Nije mi žao na njih, već na naše.

KRUPA:

Ti su Vlasi stari prevrtljivci.

ALTOMANOVIĆ:

Al ih sami takve učinismo —
Nismo znali k sebi ih priljubit.

KRUPA:

Priljubiti živalj taj neslučiv?
Komu vodj je nesvijestan prkos –

ALTOMANOVIĆ:

No, tog kvasa u nas svih imade:
Kraj se s krajem, grad se s gradom pravda...
Iz tog tamnog brloga svih mana
Koji luč će izvest nas do dana?
U tom viru skupne nam propasti
Koje li nas sidro može spasti?

HUSEIN:

Nije, beže, iz te kože nikud,
Nije druge, već mi s mačem sada
Na udaru istrajmo, što bilo,
Živ putokaz rodu u slobodu!

Ulazi ZLATAREVIĆ.

PRIZOR PETI.

PREDJAŠNJI i ZLATAREVIĆ.

ZLATAREVIĆ smrknuto.

Čuj, veziru, sarajevske age ne će da se biju.

KRUPA:

Izdajnici!

ZLATAREVIĆ:

Kažu, da im za čitavoga tvoga vezirovanja strada sva trgovina s Carigradom.

HUSEIN:

Pravi trgovci!

ALTOMANOVIĆ:

A zar ne znaju kratkovidni naći drugih tržišta? Zar se njima sav svijet svršava s Carigradom?

KRUPA ogorčeno:

Sad je li vriedno za njih gubit glavu?
Ohladili bi i najžarču volju!

HUSEIN ironički:

I baš nam svuda trgovina smeta:
Čas trgovina Miloša i aga,
Čas trgovina dušâ i značajâ!

Stanka za čas, dok se Husein zamisli i nastavi bolno:

Ta lična korist trenutačna kleta
Odvajkad trajnom općem dobru smeta.

ALTOMANOVIĆ:

Zar krivi aršin da nam sablju tupi?
Ko nema više kreposti na svietu!?

HUSEIN:

Pravo imaš, Rustem-beže starče!
I kukavelj veseli se slavlju
I dobiću istine i prava;
Al značajnik i u samoj borbi
Za istinu i pravdu uživa.

Ulazi ILIJA i JUKIĆ.

PRIZOR ŠESTI.

PREDJAŠNJI, ILIJA i JUKIĆ.

ILIJA:

Moj ti pozdrav, viteže od Bosne,
I vam skupa, čestita gospodo!
Veziru, dovedoh ti nešto raje iz tvoga Posavlja u pomoć.

HUSEIN zagrlivši ga:

Hvala, od srca ti, ujače moj, hvala! Ti si mi blagi melem privio na ljutu ranu. Kolika je četa?

JUKIĆ poljubivši ruku vezirovu, veselo:

O, ima nas čuda!

HUSEIN smijući se podraga maloga:

Zar se i ti, mali, pribrajaš k toj četi?

JUKIĆ ponosno:

Da, veziru!

ILIJA šaljivo:

On je kao privaga. S njime su preko tri tisuće ljudi, vodj im je Marijan Relić.

HUSEIN:

Tri hiljade! I još vodja im Marijan, dragi znanac iz prve vojne? Ej da su svi naši begovi i age kao ta vrijedna raja, skupio bi skute Kara-Mahmud i do Balkana se ne bi obazreo natrag. Iliji i Jukiću: Ali sada ajte vi u zaklonište, jer može svaki čas boj planuti.

JUKIĆ koga fra Ilija uzima za ruku, otimlje se:

I ja ću u vatru!

ALTOMANOVIĆ se samo smiješi.

KRUPA i ZLATAREVIĆ sa smijehom:

Gledaj ti maloga!

HUSEIN:

To još nije za te, sinko!

JUKIĆ:

Bubnjar ću ti biti, veziru, ili trubljač. Ja znam u rog puhati i ovce zavraćati lijepo. Prištedit ćeš jednoga momka.

HUSEIN:

Valja ti pamet, mali! Ali ju zato skupa s glavom i čuvati trebaš. Njom ćeš jednom više koristiti domu, nego sada desnicom. Hajde, sinko, hajde! A evo ti spomen od domaćega vezira. Daje mu kesu novaca.

ILIJA:

To će ti biti za mudricu knjigu i za pero.

ILIJA odlazi pozdravivši se, a JUKIĆ poljubivši ruku veziru, dok udje ALI-PAŠA VIDAIĆ.

PRIZOR SEDMI.

PREDJAŠNJI i ALI-PAŠA VIDAIĆ.

ALI-PAŠA VIDAIĆ:

Čuj, veziru, straža javlja, da se već Kara-Mahmud miče na boj.

HUSEIN:

Dobro. Koliko se vojske prikupilo?

ALI-PAŠA VIDAIĆ:

Otpalo ih je više, nego pridošlo. Podrinjski begovi još nisu stigli. A i ne će valjda, kao ni Tuzla. Neki vele, da moraju čuvati medju od Miloša.

ZLATAREVIĆ:

Za polak nas je manje, nego što vodi Kara-Mahmud na nas.

HUSEIN:

Ništa zato! Samo neka svaki vrši svoju dužnost, pobjeda je naša. Nas će znati pomagati i tlo ove zemlje, drage hraniteljke naše. Svaka nam voda i travka kliče: Ne dajte me! Svaki nam kamen podiže srce!

ALI-PAŠA VIDAIĆ preko srca:

Stiže glas, da je i Ali-aga već krenuo u pomoć Osmanliji Kara-Mahmudu.

HUSEIN žurno:

Tad odmah, odmah valja udariti na ovoga tu, prije nego bane kivni Ali-aga, i prije nego mu topovi stignu. Neka konjica nahrupi na nizam kod rijeke, a pješadija za njom neka bije Arnaute. — Marjan-harambaša neka udari na glavnu silu Kara-Mahmudovu sa svojim Posavcima; a ti, brate, Krupa-kapetane, podupri ga s tvojim Hrvatima, pa onda sa boka

spopani. Ti tu sa svojom četom čuvaj tabor, starče Rustem-beže, a mi ćemo konjici na čelo, neka gleda Sarajevo cijelo, kako se umire za din i slobodu. Što Bog da, halalite[1], braćo! Pozdravimo se (grli se sa svima) — možda zadnji put!

ALTOMANOVIĆ grleći ga:

U zdravlju se opet sagledali!

KRUPA:

Dušmani ti pod nogama bili,
Kano konju pod kopitom klinci.

HUSEIN sve izgrlivši:

Hvala, braćo, na ljubavi vašoj!
A sad hajdmo zadnju vršit dužnost:
Il' pobiedit ili pasti slavno! (viče)
Ej Omere! Bielca moga amo!

Omer dovodi bijelca, koga Husein zajaše, pa s konja viče Omeru:

Ti ćeš ostat uz bega Rustema!
Naprijed, braćo!

Svi izlaze osim ALTOMANOVIĆA i OMERA.

PRIZOR OSMI.

ALTOMANOVIĆ i OMER.

Stanka, dok prolazi više skupova vojnika s vodjama. Jedni viču: „Alah!", drugi: „Za din i slobodu!" Tad se čuje vani ratna buka, vika, pucanje, zveket i t. d.

ALTOMANOVIĆ:

Jaki Bože, teško li nas kušaš!
Ali ne daj, da nam domu zaviek
Smrkne sunce te slobode divne.

Stanka, dok se vani ori trublja, bubanj, buka oružja, vika, cika, topot, pucnjava.

[1] Oprostiti.

Bože dobri, čudne l' smo mi kobi!
Naši predji primiše pod silu
Prorokovu liepu vjeru ovu —
A mi eto njihovi potomci
Jedini smo sad joj branič pravi,
Još pram caru, nje vrhovnoj glavi!
Čudno kreće kolo naše sreće...

Stanka kao gore. Za sve to vrijeme OMER pogledava čas na bojno polje, čas na starca.

OMER:

Mučno je služit zlu gospodaru,
Mučnije zlu i tudjemu caru...

ALTOMANOVIĆ:

Nije sultanu do vjere stalo
Nit mu u zemlji do reda stalo,
Već mu to naše gospodstvo smeta,
Jedin nam spomen bivše slobode,
Jedin štit zasad i za budućnost,
Ropski da lanac ne paše Bosnu,
Da nas sve skupa ne stvori rajom — —

Dalje buka kao gore.

Al junački rod junake će radjat,
I njima u ruci mačevi zvečat...

Sad opet stanka, te se i ALTOMANOVIĆ zagleda s durbinom u daljinu.

Ne znaš, tko li dobiva, tko gubi?

OMER:

Gle! Nizam stoji ko debeli zidi...

Mala stanka.

Ha! U sredini kida se sada...

Opet stanka kao gore uz buku.

Opeta se zid nizama spaja
Ko nad glavom topljeniku voda . . .
Eh da su mi topovi sad ovdje !
. . . Sad bi moro vezir s ove strane !

Istrči van. Stanka kao gore. Čuje se izdaleka s ledja poklik : „Alah, Alah !“

ALTOMANOVIĆ gledajući u dalj :

Bog zna, tko li dobiva, tko gubi?

Čuje opet iza sebe poklik sve bliže : „Alah !“

Valjda nismo opkoljeni? Što je?

POKLIK sve bliže :

„Alah, Alah!“

ALTOMANOVIĆ :
obazrevši se i zagledavši u daljinu :

Nova četa neka? Povici : „Alah, Alah !“

Ulazi zasopljen Omer.

OMER :

Vjernoga bijelca ubiše veziru. Sad već na trećem konju kao začaran vije Osmanlije poljem. Nizam klone. Arnaut samo drži. Vezir šalje k tebi, Rustem-beže, po pomoć, da udari s druge strane. Ja sam dao zgodnije premjestiti topove. Straga se opet čuje topot i hod.

ALTOMANOVIĆ :

Vidi malo, kakva je to četa?

OMER zagledavši se :

To je Tuzla !

ALTOMANOVIĆ :

Podji odmah javiti Husi !

Omer ode. Ulazi TUZLA, zaustavivši četu, od koje se vide prvijenci.

PRIZOR DEVETI.

ALTOMANOVIĆ i TUZLA.

ALTOMANOVIĆ pozdravivši se :

Ipak si se sjetio svoga doma ! Baš u zgodu tvoja četa prispije našemu Husi.

TUZLA :

Ne Husi, već Bosni. — Neka malo počinemo ! Mahne rukom vojnicima, koji odstupe. Baš mi je drago, da je tomu naduvencu Husi sada tako vruće . . . Nije htio Tuzlu-kapetana slušati ! Da me nije strah i sumnje zbog izdajstva, pustio bih ga, neka se osramoti, a sam bih tada gonio Osmanlije sve do Carigrada ! — On nas u zlo vrže mlohavošću svojom prema Ali-agi, milosrdjem prema Osmanlijama. Nisam li ja pravo imao, a? Nisam li ja pogodio? Njemu je bilo stalo do vezirstva i do milosti sultanove, ne do naše slobode. Baš mi je drago, da mu Stambol sada tako vraća. Tko ima pravo sada, starče Rustem-beže?

ALTOMANOVIĆ :

To nije doba za take govore i kudnju ! Ja ću sad na biljegu, a ti se požuri s ove strane za mnom, čim odahnete. Odlazi. Mala stanka, dok prolijetaju skupovi Bošnjaka. Uto nahrupi i HUSEIN medju zadnjima.

PRIZOR DESETI.

PREDJAŠNJI i HUSEIN.

HUSEIN ulazeći :

S ove ćemo strane Arnaute spopasti. Pobijedit ću Kara-Mahmuda sve bez onih izdajica, što izostaše. Opazivši Tuzlu osorno : Baš si rano došao !

TUZLA isto osorno :

Kad je mene volja! Ja sam punoljetan, svoj gospodar. Ja ne čekam fermana iz Carigrada, kao ti. Eto te sada! Tko je imao pravo?

HUSEIN ljutit :

Tako ti sada?! Boj prepuštaš meni, a sa propovijedima si na plijen došao kano kokošar —

TUZLA gnjevno :

Kokošar!? Ti meni : kokošar? Ti, veziru bez fermana carskog! Nasrne na Huseina sa sabljom, te se biju.

HUSEIN rasplamćen :

Izdajice! Rani Tuzlu, koji pada onesviješten. To ti je ferman, zavidniče slijepi! U to vrijeme protrčavaju Huseinovi vojnici, a Tuzlini se jedni tuku sa Huseinovima, dok drugi povuku Tuzlu u kraj i pretražuju mu ranu, te povežu. Nato hrupi OMER.

PRIZOR JEDANAESTI.

PREDJAŠNJI, OMER, zatim ALI-PAŠA VIDAIĆ i ZLATAREVIĆ.

OMER :

Gospodaru, vojska nam se smela :
Ali-aga taj čas hrupi na nas
Nenadano, kano hrid sa brda,
I sve lomi pred sobom ko vihor . . .

HUSEIN trgnuvši se bijesno :

Ali-aga!? Da od Boga nadje!
Odbijte ga, pas mu mesa io
Odmetniku! Suzbijmo ga! Hoće da poleti.

ALI-PAŠA VIDAIĆ
ulazeći sa Zlatarevićem zastavi ga :

Kasno! . . .
Ali-aga naša propast, brate —
Sve nam nade kosi sabljom sade.

ZLATAREVIĆ :

Na umorne čio udario,
Udarila njega božja striela!
Vukovi mu kosti premetali!
Što učini brat od braće sada?

OMER :

Pa da nemaš baš nigdje dušmana,
Eno će ti porodit ga nana.

HUSEIN :

Zar već zbilja nema nade, braćo?
Ne klonite! Hajdmo kušat jošte . . .

ALI-PAŠA VIDAIĆ :

Zalud! Skoro obić će nas —

HUSEIN :

Ne smije!
Dajte nalog, da sva vojska udre,
Kud ja prtim krvave joj pute,
Kada vojsku spasemo i čast nam,
Neka svaki kući miran podje,
I strpljivo bolje čeka dane.
Još će dom nam cvast i poslije jada,
Ko mučeno polje na ugaru — —
Ej Omere, osmog konja amo!

Omer ode i zamalo se ukaže, kako drži konja za uzde kod kulisa.

U Hrvatsku moramo se protuć,
Tamo ćemo gostoljublja naći.
Neka sada Hrvatska nam vrati,
Što joj nekad Tvrtko kralj uzajmi.

Dok svi odilaze, Omer za njima snužden.

OMER:

Dobri gazdo, moram te ostaviti, jer ja pred Švabom ne smijem u Hrvatsku. Ogledava se, kud bi, a uto se podiže TUZLA osvješćujući se.

OMER, TUZLA i malo zatim KARA-MAHMUD i svita njihova.

TUZLA
opipavajući se i hvatajući se za ranu na prsima:

Žedjam! Daju mu vode iz vojničke posude. Pas krvavi, zagrebao me zubom kruto. Neka! Platit će mi to. Konja amo! Ja ću sam spasiti Bosnu, ne on! Hoće da podje, a uto se pojavljuju svaki sa svoje strane KARA-MAHMUD i ALI-AGA sa svojim pratnjama.

KARA-MAHMUD hrleći ogrli Ali-agu:

Ti spasitelju moje sreće bojne!
Ti carski jesi direk u tom kraju!
Od mene primi za uslugu hvalu,
A od cara ti sjajna nagrada:
Sad vezir si u Herceg-zemlji svoj!

Predaje mu turali-ferman.

A ja ću sam u Bosni vezirovat,
U susjedstvu ću sa tobom mirovat,
Te oba carskim pod štitom pirovat,
Iskorijènit buntovničko sjeme
Sve prezirući r'dje nepoštene,
Što niti s carem nit sproć cara bjehu,
Već čekahu na konac mom uspjehu.

ALI-AGA silno ganut:

Hvala caru i tebi, veziru!
Mog su srca želje ispunjene,
Mog su truda muke nagradjene.
Sveg života postignuta meta:
Herceg-zemlja sad je nesapeta,
Herceg-zemljom sin domaći vlada,
Ne će više da zbog drugih strada...

Stanka mala. Zabrinuto:

— No još treba biti na oprezu —
Idem sabrat čete za potjeru! Ode.

TUZLA svojima oko sebe:

Što jošte eto moradoh doživjet:
Dvie odaje u jednoj istoj kući
Stijena sada neprobojna luči!

Klone od rane i jada.

OMER potmolo Tuzli:

To ti je plaća, izdajniče! Glasno: Živio nam vezir Kara-Mahmud! Evo ti jedna izdajica, veziru! Taj je čekao konac boja... Kaže Tuzlu.

KARA-MAHMUD Omeru:

Tko si ti?

OMER:

Bivši kavaz Morali-paše i spasitelj njegov...

KARA-MAHMUD voljno:

On mi te preporučio kao spretna momka. — Ali reci mi, tko je onako postavio topove protiv mene?

OMER s ponosom i zebnjom:

Ja, veziru — ali već kasno...

KARA-MAHMUD:

Da je to prije učinjeno, bio bih izgubljen skupa s Ali-agom... Zamisli se. Hoćeš li u moju službu, momče? Tebe čeka lijepa budućnost... ali kao vjerna careva službenika, a konopac kao buntovnika!

OMER smjerno s nekom samosviješću:

Ja sam vjeran svakom gospodaru,
Koji znade moju vriednost cienit.

U to vrijeme dovode askeri[1] vezane Bosance, medju njima RUSTEM-BEGA, koji sve to vidi i sluša.

ALTOMANOVIĆ rezignirano:

U nas mogu cvast tek pojedinci,
Al ko korov s razvala cjeline.

[1] Vojnici redoviti.

ZASTOR.

ČIN PETI.

Nakon dvadesetak i više godina.

U Mostaru pred vezirovim dvorovima u vrtu nad Neretvom; pokraj teče cesta i trg, gdje igra mladost obojega spola kolo uz pjesmu.

PRIZOR PRVI.

Kolo muškaraca i ženskadije na trgu; JUKIĆ, MARTIĆ, KAPIĆ, ALI-PAŠA u vrtu.

ŽENSKE U KOLU po narodnom napjevu:

Omer-paša, jagodo, jagodice, Hercegovku prosi,
Omer prosi, jagodo, jagodice, ona se ponosi.
Hercegovka, jagodo, jagodice, Ali-pašu ljubi,
I ne haje, jagodo, jagodice, što je Omer snubi.

MUŠKARCI U KOLU isto:

Omer-paša, sokole, sokoliću, Bosnu bičem bije,
Herceg-zemlju, sokole, sokoliću, toplo sunce grije.

OBOJI GLASOVI:

Pir piruje, jagodo, jagodice, pod okriljem davnim,
Pod vezirom, sokole, sokoliću, Ali-pašom slavnim.
Ali-paša uzdanica naša,
On je nama hrana i obrana.
Dobro nama do Boga, briga nas za drugoga,
Dobro nama do Boga, briga nas za krivoga.

MARTIĆ na riječi iz kola:

Da, da, Bosnu Omer-paša bije
Ognjem, mačem i novim haračem,

Sve u ime cara gospodara
Na potoke vruću krvcu lije.
Dok čas raju, čas begove gladi,
Obojima kožu s tiela vadi — — —
A već kreće u pohod i amo!

Hoće da upozori Ali-pašu.

ALI-PAŠA:

Znam ja, da je Omer naletica,
Zato posvud uhode razaslah —
Ako dodje, poparu mu svarih,
Samo vi se drž'te naputaka . . .

KAPIĆ:

Tä što će Omer u Hercegovini?
Tu ti sad, pašo, po fermanu vladaš,
I vezirueš više dvaest ljeta.
A služiš caru i narodu vjerno,
Te čuvaš medje od Crnogoraca,
Sve bijući se s njima četvrt vieka.
Ti Herceg-zemlji mir, slobodu vrati,
Ni u čem cara nikad ne povriedi — —

MARTIĆ Ali-paši:

I gle sada Omer-paša hoće,
Da se s tobom starcem mladji titra,
Da ti otme čast stečenu trudno.

ŽENSKE IZ KOLA narodnu pjesmu:

Tri se vode putem preticale:
Voda Sava, Bosna i Neretva.
Sava nosi drvlje i kamenje,
Bosna nosi mrtve i ranjene,
A Neretva šajku okovanu

I u šajci brata i sestricu:
Bratac spava, a sestrica veze.
Seja brata iglicom budila:
„Ustan', brate, Carigrad izgorje!"

MUŠKI GLASOVI isto:

Bratac seji kroz san odgovara:
„Neka gori, ognjem izgorio!
U njemu sam tri ljeta služio:
Jedno ljeto za oružje svietlo,
Drugo ljeto za dobra konjica,
Treće ljeto za liepu djevojku.

SKUPA:

Kad oružje staše dijeliti,
Meni daše staro zar'djalo;
Kada konje staše dijeliti,
Meni daše stara izjahana;
Kad djevojke staše dijeliti,
Meni daše staru obljubljenu.

Kolo se stane razilaziti malo pomalo.

JUKIĆ zamišljeno:

Tako biva svakome junaku,
Koji ide tudjinu na tlaku.

KAPIĆ zaduben u riječi kola:

Da, ružno ti je za usluge steći
Nezáhvalnost od gospodara svog!
— Pa zar je vriedno vjeran biti još?

ALI-PAŠA:

Ne, ne, nije car to naredio.

JUKIĆ s uzdahom kao za se:

Da se slože Omer i Alija —
Da se mire raja i balija! . . .
Pravo naši govorahu stari:
Tko svog brata ne pozna za brata,
Tudjina će morat gospodarom.
No mi nikad za to ne hajemo . . .

MARTIĆ porugljivo:

Puna su nam usta rieči „sloga",
A kad dodje do pravog računa,
Kod prvog se broja posvadimo —

JUKIĆ:

Ko dječarac još se sjećam živo
Davne borbe Zmaja s Osmanlijom —
I tad neki od raskide bjehu . . .

KAPIĆ:

Žalibože! Da je onda bilo više pameti u naših prvaka —

Ali-paša se trgne na ove zadnje riječi Jukićeve i Kapićeve.

ALI-PAŠA kao ispričavajući se:

Ne, braćo, ne! Tad drukče bijaše — —
Jer onda se je moralo onako!
Ja spasih, što se spasit mogaše.
No sada kivni Omer-paša traži
Još više nego i sam sultan želi:
Desètinu nas po drugi put guli,
U askere sve što je mladje goni,
Ucviljuje nam porodice ciele,
Ko kuga muške smiče glave,
Jedinca moga sili u vojnike,

Mog Hafiza, štap moje starosti,
Vezirstvo komu želim namrieti.
— Ja zato poslah svom sultanu tužbu,
Krvološtva opisah njeg'va sva!
A dokle svane carev odgovor,
Mi bunom ćemo zabavit ga mudro.

Jukiću, Martiću i Kapiću:

Vi Krajinu sad potpaliti hajte,
Moj kavaz-baša Mostar već komeša . . . Odlučno:
Od Omer-paše ja se ne dam vriedjat,
Jer ja sam njemu po vezirstvu ravan.
Ja nisam gladni Osmanli tudjinac,
Što dere bega s rajom pojednako,
Već domaći sam sin, što čuva svoje.
I kravu, koju hoćeš musti, valja
Timarit liepo, nekmoli da puku,
Od kojeg živeš, kožu sadreš živu.

KAPIĆ:

Pa zašto mu to ne reče u vijeću, kad te je pozvao u Šeher-Sarajevo?

MARTIĆ:

Tad vas je bilo više na okupu, i svi bi bili s tobom.

KAPIĆ:

Da si samo vrcnuo iskru medju nas, svi bi bili planuli ko barut —

ALI-PAŠA u neprilici:

Eh — da! — Ondje? — Ja sam se odazvao njegovu pozivu na divan, samo da ništa ne posumnja. Ali sam potajno nagovarao sinove bega Zlatarevića i Aliju Vidaića i Krupu-kapetana, da ustanemo protiv Omer-paše.

MARTIĆ, KAPIĆ, JUKIĆ zajedno:

Pa?

ALI-PAŠA:

Zlatarevići ne htjedoše sa mnom zbog matere, sestre Zmajeve, da ih ne bi klela . . . A Vidaić i Krupa-kapetan, stari zavidnici, rekoše, da mi ne vjeruju. — I ja sam onda Omer-paši sve odobravao ili šutio. Bolje je, da ga zaskočimo nenadano.

MARTIĆ:

Ne da se taj zaskočiti, moj veziru. On je jamačno ustopice za nama krenuo, sigurno nam je već za petama. Ulazi Hafiz.

PRIZOR DRUGI.

PREDJAŠNJI i HAFIZ.

HAFIZ:

Oče, uhode, koje poslasmo dva dana prije, još ne dolaze . . .

ALI-PAŠA:

Čudno . . . Svi se zgledavaju. Napeta neugodna stanka. Kapić hoće da nešto reče, uto nahrupi KAVAZ-BAŠA.

PRIZOR TREĆI.

PREDJAŠNJI i KAVAZ-BAŠA.

Gospodaru, Omer-paša već ide. Naše je uhode bio uhvatio i tek netom pustio, kad je već i sam pod gradom. Mostarci su iznenadjeni . . . I mnogi su Vlasi već prebjegli k njemu, jer vele, da je Omer-paša njihov čovjek.

HAFIZ zabrinuto:

Što ćemo sad, oče?

ALI-PAŠA u neprilici:

Tako nenadano!

MARTIĆ:

Rekoh li? Dok mi snujemo i vijećamo, on juri te iznenadjuje kao grom.

JUKIĆ bespomoćno:

Neprilika!

KAPIĆ:

Prerano nam je pomrsio račune.

HAFIZ:

Mi još nismo posve spremni . . .

ALI-PAŠA kao domislivši se nečemu:

Kavaz-baša dragi, mi ćemo ga morati varkom zabušiti. No ti, vjeran kaošto si dosada bio, slušaj mene i dalje, da se svi uzmognemo spasiti.

KAVAZ-BAŠA:

Slušam, pašo!

ALI-PAŠA:

Ti ćeš poći s pobunjenim ljudima podsjedati moga Hafiza, a Hafiz će tobože pomoć zatražiti od samoga Omer-paše. Ti ćeš pak na vrijeme znati lijepo uzmaći ili mir s Omer-pašom sklopiti. Ja pak idem na zaselak k Buni, da pokupim svoje kmete onud i da rasipam glasnike kao zublje barutanom mojom Hercegovinom. Uto će i Kapić u Krajinu, pa ćemo tada složno udariti i Omer-pašu u lagum dignuti. A dotle će ujaci ovdje ostati i u moje ime tobože ugovarati s pašom, te nama javljati njegove osnove i kretnje.

MARTIĆ:

Nas miševe uza lava puštaš?

ALI-PAŠA ne osvrće se na Martića :

Hajde, hajde, Hafize sinko! Zatvori se u tvrdjavu sa malom četom! A ti ćeš ga, kavaz-baša dragi, poći podsjedati i kako rekoh —

HAFIZ :

S bogom, oče! Poljubi ga u ruku, a otac ga ogrli i ljubi u čelo.

KAPIĆ :

Idem i ja poklopiti konja, da mi Omer-paša put ne zakrči. Odlazi.

ALI-PAŠA za njim odlazeći :

Žurno, žurno svi na posao!

KAVAZ-BAŠA na odlasku Martiću i Jukiću :

I vas dvojicu ostavlja u mišolovci, kao i mene. Ali ja ne ću da budem drugomu kliješta, da mnome vade žeravicu iz ognja! Da ja mažem debeloj guski vrat, a svoj mršav da mećem pod nož? Idem radije sve odati Omer-paši i nagradu možda steći — —

JUKIĆ i MARTIĆ
skupa, s prijekorom i sa strahom :

Kavaz-baša!?

KAVAZ-BAŠA :

No, ne bojte se, vas dvojicu ne ću odati, vjere mi! Ode.

PRIZOR ČETVRTI.

JUKIĆ i MARTIĆ sami.

JUKIĆ :

Sad sâm ja ostah u toj mišolovci,
Jer ti si s pašom sprijateljen davno.
Ja moram sâm da budem munjovod —

MARTIĆ :

Ja željezo medj nakovnjem i batom :
Na nakovnju vezira Ali-paše,
Pod batom tvrdim Omer-seraskira.

Stanka, dok se obojica zamisliše. Za to se vrijeme čuje daleka buka.

JUKIĆ kao sokoleći Martića tješi i sebe :

Pred njega ćemo ko glasnici mira,
Ko posrednici braće zaraćene ;
Jer što je nama bolje, da se tuku,
Kad udaraju oba po nama —

MARTIĆ šaljivo :

Il' loncem o zid ili o kamen,
To loncu teško svakojako!

Stanka. Opet daleka buka.

JUKIĆ trgnuvši se iz misli, prostodušno.

Da, da!
Pored sviju neuspjeha dosad
Mora da se upoznamo jednom
Kano braća sve tri vjere skupa.
Tri smo loze jednog trsa starog,
Neprijatelj tek nas razbratio.

MARTIĆ hladno :

To nam i Srb Dositije viče
I Gaj Hrvat, vele knjige stare,
A i naše srce glasno kliče,
Da smo jednim zadojeni mliekom,
Da nam ista krvca tielom struji.
Sve to znamo i svedj ponavljamo
Do dosade, da nam treba sloge —

No liek, način, sredstva do nje naći
To je mudrost, to ti meni reci,
Kad izmedj nas prošlost podignula
Još nesrušen nasip od predsuda.
Još izmedj nas teku krvi rieke,
Stoje brda braće ubijene :
Jaz viekova tko će u čas jedan
Zatrpati?

JUKIĆ s pouzdanjem :

Škola i prosvjeta!
Napravit će brzo most medj' nama.

MARTIĆ sa sumnjom :

Škola zna i mržnju bratsku pirit,
A prosvjeta nikad sve ne rasja,
Sve nizine ljudstva il dno duše.
Polusvjetlo zavara pak oči :
Od neuka lienštinu nam stvara,
A gradjane potiče na kavge . . .
Polutanstvo otrovna je biljka.
Ta pogledaj nas Hrvate, Srbe!
U neznanju klasmo se rad vjere,
Prosvjeta nas zbog imena svadja
I zbog drugih stotinu sitnica. . .
Pa kad smo se i stišali burni,
Dušman medj' nas tek kamečak baci,
I smuti se glatka površina
I uskipi sa dna more strasti —
Ništimo se ko Kadmovi divi . . .

JUKIĆ uvjereno :

To površna ugladjenost čini,
Ali prava škola i uljudba

Sve će svjetlom istine prosinut
I ukazat put k slobodi — spasu.
Zato svjetlost, svjetlost svud bacajmo,
Al se prije prosvietlimo sami
I primjerom prijegora sjajmo.

MARTIĆ sumnjivo :

Um prosvijetljen bez ljubavi srca
Svedj ostaje ti sebičan i hladan,
Ko vršak onog alpskog ledenjaka,
I ako prvog jutrom ospe sunce . . .
Nek razvija se svijet uz mudrace,
Al bolje mu je tek uz poštenjake.

JUKIĆ :

Baš sjajan um s oplemenjenim srcem,
To smjer i svrha uljudbe je prave,
To posljednja je meta svega svieta.

MARTIĆ :

I pusta želja svih prosvjetitelja.

Stanka. Buka se i vika približava. Uleti HAFIZ.

PRIZOR PETI.

PREDJAŠNJI I HAFIZ.

HAFIZ plaho Jukiću :

Kavaz-baša izdade nas, ujače! Proklet, proklet bio!

JUKIĆ :

Zbilja je izveo to nedjelo?

HAFIZ :

Prešao je k njemu, k Omer-paši, Bjež'mo!

JUKIĆ:

Kuda? Kamo?

HAFIZ:

Ja ću k ocu, da mu sve to javim. Bjež'te i vi, dok je doba! Odlazi.

JUKIĆ:

Ja ne ću!

MARTIĆ:

Ne ću ni ja.

PRIZOR ŠESTI.

JUKIĆ i MARTIĆ opet sami.

JUKIĆ:

Ja moram ostat na biljezi svojoj,
Jer ne ću da me zgrabe ko bjegunca.

MARTIĆ:

Ne dolikuje našoj halji bježat,
Već nesreću i dočekivat hrabro
I svojim grud'ma stado zaštićivat.

JUKIĆ:

Tako učah, pisah i govorah,
A rieč mora pečatit se činom,
Tkogod želi uspjeha joj skora.

Dok oni govore, vidi se, gdje hrlo prolaze cestom i trgom ljudi vičući: „Omer-paša, Omer-paša ide!"

I serdar-ekrem[1] saslušat nas mora
Jer veliš, da je roda našega.
I u njeg bit će iskra ljubavi
Za narod naš bijedan, razbraćen,
Tek treba potać iskru tu . . .

[1] Glavni zapovjednik Omer-paša.

MARTIĆ skeptički:

Da, samo
Pod naslagom crvljiva nehajstva
Uz tudjinstva sirovinu vlažnu
I hladnoću sebičnih računa
Teško će se iskra udat —

JUKIĆ:

Hoće! . . .

GLASOVI ljudi, koji protrkuju:

Omer-paša! Omer-paša!

GLASOVI ustaša:

Alah! Alah! Ne dajmo se, braćo!

GLASOVI nizama, što navaljuju:

Alah! Alah! Predajte se, ljudi!

Borba i natezanje; bijeg.

PRIZOR SEDMI.

Ulazi OMER-PAŠA sa svitom i sa stražom. MARTIĆ i JUKIĆ pridju, te mu ljube ruku.

OMER-PAŠA Martiću:

A, tu si, Grgo! — Tko je ovo i što radi ovdje?

MARTIĆ:

To je fratar Jukić . . .

JUKIĆ:

Seraskiru!
Molim milost za puk ovaj tužni,
Da mu krvca zalud se ne ljeva,
Da mu trude ne pohara vojska —
Već milostiv, jer si našeg roda,
Daj nam kroji pravo pravicu,
Kako ti je naredio sultan
I tvoj i naš pravedni gospodar.

OMER-PAŠA:

Ti si Jukić? A gdje je stari lisac Ali-paša?

MARTIĆ:

Utekao je...

JUKIĆ:

Već davno, seraskiru.

OMER-PAŠA
pronicavo i prikorno pogledavši Jukića.

Ja ću mu već naći duplje. Okrenuvši se sviti i straži. Jedni mu sve dvorove pretražite redom, a drugu hajku pošaljite za zecom i za zečićem, njegovim sinčićem. Kavaz-baša reče, da je otišao na Bunu, da buni tamo kmetove proti meni, proti caru! Uzbunit ću ja njegovu glavu! Kao za se kroza zube. Ne će meni zanovijetati, valaj, kano nekad Zmaju od Bosne. Znat će, tko mu je došao u goste, tko mu je za vrat sio! Prisjest će mu to vezirstvo krivično stečeno, ili se ja nezvao Omer-paša Latas! Dok on govori, razilazi se straža i pratnja.

PRIZOR OSMI.

PREDJAŠNJI sami.

OMER-PAŠA zagledavši se u Jukića:

Ti si Jukić!... Za te sam već čuo od fra Grge. Za te već i u Stambulu znadu. Ti hoćeš svome puku dizati škole... Gajev pristaša! Još ga bolje promatrajući. Ali i lice mi je tvoje nekako poznato.. Gdje smo se mi već vidjeli?

JUKIĆ:

Serdar-ekrem, i ja se sjećam tvoga lica i glasa ti nekadanjeg. Samo, seraskiru, ja ne znam, bi li tebi drago bilo, da te sjetim...

OMER-PAŠA:

Reci samo, reci, od mene ti prosto.

JUKIĆ:

Riječi tvoje netom o Zmaju od Bosne sjetiše me njegova kavaz-baše...

OMER-PAŠA domislivši se:

Ha! To si ti bio onaj mali vražić, što mi ne htjede ljubiti ruke, dok ne postanem paša... Eto ja sam ispunio obećanje svoje!

JUKIĆ smjerno:

I ja sam baš malo prije platio dug svoj, pašo, seraskiru!

OMER-PAŠA raznježen:

Vidiš, brate, sudbu ljudsku. Eto se dočepah časti, dugom mukom — vjernom službom, vojničkom vještinom, pa i s preporukom Morali-paše i Kara-Mahmuda. I kao poznavača ovih ljudi i krajeva napokon me sultan poslao amo. I nekadašnji slugan sada kao gospodar dodjoh k ovim zmijama, što izdadoše moga bivšega gospodara, koji prognan pogibe u Trapezuntu. Sada ću ga osvetiti ljuto, a i za se ću odmazditi uvredu starom liscu Ali-agi. Sve ću ih biti, mekšati im šije, kao i dosad —

MARTIĆ nesigurno

Braća su ti, pašo!

JUKIĆ umilno:

Milostiv im budi, seraskiru!

OMER-PAŠA:

Nijesu vrijedni, biča za njih treba!
Da, biča, biča i masnica vrućih.

Ne zasluže već dobra gospodara ;
Ta Zmaj od Bosne bar im dobar bješe,
Pa ipak su ga gadno izdali !

JUKIĆ :

Odgoja nam jošte i nauka treba — seraskiru !

OMER-PAŠA gledajući ga pronicavo :

Da, da, ti škole dižeš ! Za tim i fra Grgo ide . . . Pazite se, ujaci ! . . . Da niste vi možda tajni pouzdanici austrijski, Gajevi i Jelačićevi ? Tud već po Hercegovini i po Krajini raja pjeva : „Za dva, za tri dana, eto k nama Jelačića bana.“ A i Turci zbore : ,,Krst ću na se, a prase preda se“. Čuvajte se, ujaci ! Sve ja znadem . . . Promijenjenim iza stanke glasom : Pa što će vam škole ? To je švapski posao. To je polagan put . . .

MARTIĆ :

Ali siguran —

JUKIĆ :

Seraskiru, nemoj nas sumnjičit.
Zadovolji svoga gospodara,
Al i za svoj narod srca imaj —
Nemoj, pašo, u dušu posegni !
Krv prolita osvetu vapije,
Od nje nikad blagoslova nije . . .
Hercegovci ne će htjet mirovat —

MARTIĆ :

A ni Bošnjak, ni Krajišnik . . .

OMER-PAŠA prekinuvši ga :

O ne boj se, moj fratre ! Svuda ću načiniti groban mir. Objema ću zemljama vezirovati ja, ja sigurnije nego nekad Zmaj od Bosne. Tek na carski ferman čekam.

JUKIĆ :

Bog daj dobro, pašo ! Ali i ti možda imaš dušmana, koji te mogu ocrniti kod sultana —

MARTIĆ nehotice se zaleti :

I tvoje junaštvo prikazati tobože kao krvološtvo . . .

OMER-PAŠA prijeteći mu porugljivo :

Čuvaj se, Grgo ! Znam te, što misliš . . . Zamisli se. Pa karavana isto naprijed ide, vele Arapi, i ako na nju psi laju.

PRIZOR DEVETI.

PREDJAŠNJI i SKENDER-BEG.

SKENDER-BEG :

Seraskiru, uhvatismo Ali-pašu i Hafiza sina njegova.

OMER-PAŠA veselo :

Divno, divno ! Dolijala lija !
S njim na samar ušate živine !
Nek se skoka junačkog užije ;
A da starac slabi ne posrne,
Hafiz nek mu sinak mazgu voda.
Nek telali razviču se gradom,
Da svak dodje gledat Ali-pašu,
Kako jezdi na vilenu hatu,

Skender-beg odlazi.

Kakvu dobi za nevjeru platu.
Samo brže provodaj ga ovud,
Da mu i mi svatove vidimo !
Je l' Jukiću ?

JUKIĆ :

Oštar li si, pašo !

MARTIĆ:

Ta će sramota ubiti starca i skršiti sina.

OMER-PAŠA:

Ni on nije druge nikad znao ni htio štedjeti. I on je mene osramotio jednom, izdao moga Zmaja-gospodara, znaš li, fratre? Omer-paša tako brzo nikom ništa nikad nigdje ne zaboravlja. Gleda znamenovno u MARTIĆA grozeći mu se prstom.

JUKIĆ:

Slabu starcu junak može i mora prostiti.

OMER-PAŠA:

Mani se, fratre, uzaludna zagovora. Zagledavši se u daljinu. Gledaj: nasadiše ga na sijedu mazgu, da se jedno drugom ne rugaju. Krasan prizor: Hercegovački bogo spao s konja na magarca eto! Čuje se buka i smijeh vojnika i djece, dok odrasliji sa strahom i s neodlučnošću gledaju, kad se povorka pojavi s ALI-PAŠOM na mazgi, koju vodi blijed i satrven HAFIZ.

PRIZOR DESETI.

PREDJAŠNJI, ALI-PAŠA, HAFIZ, vojnici, djeca i drugi.

OMER-PAŠA porugljivo:

To ti je od svega carstva ostanulo! To ti je sada snivano prijestolje, stari naduvenče!

ALI-PAŠA sinu potmolo:

Zaklinjem te, Hafize moj sine, ubij oca! Spasi od sramote!

HAFIZ očajno muklo:

Već bih sebe bio skončao, da me žedja za osvetom ne uzdrža —

ALI-PAŠA tiho:

Ti se osveti i živi, ali mene ubij, ubij, sinko — ako si pravi sin!

HAFIZ boreći se sa sobom:

Ne znam, što bih!? Vadi potajno nož iz njedara i grčevito žurno prereže konop i odriješi jednu ruku ocu.

ALI-PAŠA

odriješenom rukom pograbi iz ruke sinove nož i udara se u srce te viče spram Omer-paše:

Ne ćeš više... mučiti me, pseto! Pada ranjen s mazge, a HAFIZ ga prihvaća u naručaj i nosi u dvor. Za njima idu i vojnici, a ostali se razidju.

HAFIZ:

Oče, oče! Što učinih jadan!? Proklet bio krivac krvi tvoje i naše sramote! Zamače.

PRIZOR JEDANAESTI.

PREDJAŠNJI bez Ali-paše i Hafiza, malo zatim udje SKENDER-BEG i GLASNIK.

OMER-PAŠA:

Sami su me riješili takmaca! Baš im hvala!

JUKIĆ:

Ali krv njegova, pašo, vapije za osvetom.

OMER-PAŠA porugljivo:

Misliš, sina njegova. — Ne bojim se! Ulazi Skender-beg.

SKENDER-BEG:

Dopao je glasnik ravno iz Stambula sa fermanom.

OMER-PAŠA žurno:

Uvedi ga amo! Skender-beg mahne rukom i glasnik se ukaže.

GLASNIK

pokorno predaje Omer-paši ferman.

. . . Od padiše.

OMER-PAŠA

mahnuvši Skender-begu i glasniku, da se udalje.

Baš sam željan znati . . .
Valjda to mi od cara jabuka,
Tu se krije žudjeno vezirstvo
Nad svom Bosnom i Hercegovinom —
Tu je meni otkrojena sudba.

Otvara i čita željno, ali se sve više smrkava, te mašući glavom kao za sebe hukne:

Tako ? !

JUKIĆ bojažljivo :

S lica vijest gorku čitam . . .

OMER-PAŠA trgnuvši se :

Da, mi smo uviek dobri tek slugani . . .
Veselite se sada, fratri, eto,
Jer proroštvo se vaše ispunilo !

MARTIĆ naglo bez sućuti :

Muke tvoje plod će drugi užit —?

OMER-PAŠA sarkastički :

A savjesti grižnju, misliš, ja ću
Radi bratske krvi prolivene,
Kako veli ona pjesma tvoja,
Što si lukav pod žito je skrio . . .

JUKIĆ :

Što je, pašo ?

OMER-PAŠA :

Eto car fermanom
Hercegovski pašaluk dokida,
Herceg-zemlju s Bosnom sjedinjuje
Sve po želji i savjetu mome —
No združenim zemljam' za vezira
Osmanliju tura Hajredina,
Mene pak na opravdanje zove,
Što mu vjeran Bosnu upokorih.

MARTIĆ :

To te netko tužio sultanu —

OMER-PAŠA :

Ocrni me, crn mu obraz bio !

JUKIĆ :

Tako bi i Ali-paša plaćen,
Kano i ti, seraskiru !

OMER-PAŠA zamišljen :

Da, da . . .
Vidim i sâm našu sudbu kletu.
Vjeran sluga u zla gospodara
Brat je oslu, vele u Primorju —

Zamisli se. Stanka.

Pak da drugom plod mog znoja puštam ?

JUKIĆ :

U ruci su ti i škare i sukno . . .

OMER-PAŠA pogledavši pronicavo Jukića.

A kud ti smjeraš ?

JUKIĆ :

Imaš vlast i vojsku,
Pa svoje pravo traži —

OMER-PAŠA
zadube se. Ozbiljno-dubokim glasom :

Veliku si,
Preveliku sad riječ reko, fratre ! . . .

MARTIĆ
zaveden držanjem paše, oslobodi se :

Tek dostojnu tvog uma !

OMER-PAŠA zadovoljno iza časa :

Misliš, Grgo ? . . .

Zamisli se duže vremena i duboko uozbilji pa kao za sebe govori :

Pred očima mi Zmajeva sudbina :
On u prognanstvu mladjan poginu . . .
Još Stambul jak je . . . Stanka opet.

JUKIĆ :

Kad si, pašo, mogo
Iz n i š t a se dovinut do tog visa.
Sve sam po sebi, bez pomoći čije,
Zar ne bi sada više mogo s visa ?
Kad za drugoga uradi toliko,
Zar ne bi sad toliko mogo za se,
Te dičan k sebi rod svoj uzvio ?
Na poluzi još pojačanoj, pašo,
I slogom druge braće ti bi mogo
Još i više se dići — — —

OMER-PAŠA :

Čuješ, fratre !
Jesi l' iskren, il' zavodnik himben ?
Kamo šibaš ? Kakvu braću drugu
Spominješ mi ?

JUKIĆ s naivnom toplinom :

Kakvu braću, pitaš ?
Ta ti znaš ju i bolje od mene,
Kada sâm si poteko odanle :
Iz Hrvatske kraljevine stare —
Ta udi smo jedne majke tiela,
Komu j' Sava žila kucavica —.
Sjedinjenim nitko ne naudi !

OMER-PAŠA bori se sa sobom dugo. Iza napete stanke pogleduje čas Jukića, čas Martića, koji oprezno šuti, napokon će porugljivo :

Ču li, fratre, mudrijim te držah.
Sva ti pamet uteče van kape.
Ti me goniš sa sedla na samar,
Kad me tjeraš k ćesaru od cara.
Švapskim šibam' mlad se ugnuh jedva,
Pa pod siede vlase da ih primam,
Jer me valjda još „u evidenci"
Gdjegod vode ko bjegunca — ?

MARTIĆ izašavši iz rezerve :

Pašo !
Sada ti je lako steći milost
Kod ćesara : u ruci ti sudba
Ciele Bosne — —

OMER-PAŠA :

Da mu Bosnu predam ?

MARTIĆ :

Ban hrvatski milost će ishodit . . .

OMER-PAŠA oholo :

Hvala, hvala, ne trebam milosti !
Miliji mi sultan od ćesara —
A gorima od sebeka ne ću
Da podnožje budem !

MARTIĆ moleći :

Pašo ! . . . Ban će —

OMER-PAŠA pretrgne ga :

Ne ! Ne će Bosne ni ban Joso dobit,
Kad Omer je uživat ne može !

JUKIĆ prostodušno :

To je ona stara naša kletva,
Da tudjincu volimo neg svomu,
Sve od bratskog prkosa, inata,
Brat pred bratom da siguran nije . . .

OMER-PAŠA porugljivo :

Zato i vi za sigurnost moju
O tom ćete u gvoždju razmišljat.

Zove rukom kavaze, koji vežu oba fratra.

JUKIĆ naivno :

Gospoda se nikad ne složismo,.

Pokazujući na kavaze i puk, što prolazi.

Ovi mali nagnat će nas na to.

MARTIĆ ironički :

Nas već eto združiše — i čvrsto.

ZASTOR.